

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2017. december

XXVIII. évfolyam 12. (326.) szám

Ára: 330 Ft

Recenzióink a 21-22. oldalon, további képek honlapunkon: www.bajaihonpolgar.hu

Téli lucfenyők (Haarberg Orsolya fotója)

E számunk tartalmából

- Isten utolsó szava: Krisztus (*Unyi Anikó gondolatai karácsony kapcsán*)
- Csobánolás, a bukovinai székelyek betlehemes játéka (*Antal Zsolt írása*)
- Várakozás (*Kárpáti Jonatán novellája*)
- Ünnepre készülődvén – narancsos kacsasült karácsonyra (*Szűnder Dezső receptje*)
- Józan kompromisszum vagy nemzeti önfeladás? (*Mayer János tanulmánya az 1867-es kiegyezésről, 2. rész*)
- Búcsú a Baja térségi háziorvosok doyenjétől

- (*Péter Árpád nekrológia Dr. Pataki Kálmánról*)
- Képek a bajai bunyevátság múltjából (*Sokcsevits Dénes tanulmánya, 3. rész*)
- „A kocsiit közösen kell húzni...” (*Sándor Boglárka interjúja Szabó Mártonnal és Szabó Attilával*)
- Balázs Bernadett: Az igazi bölcsesség, Haarberg Orsolya: Laponia – fenséges csend, Hamar Péter: Karöltve a kísértettel (*Sándor Boglárka, Varga Katalin és Mayer János recenziója*)
- Védendő védtelenek: a fenyőpinty (*Nebojszki László írása*)

*Minden kedves Olvasónknak!
Áldott karácsonyi ünnepeket és eredményekben gazdag,
boldog új évet kívánunk!*

*A bajai honpolgár
szerkesztősége*

Isten utolsó szava: Krisztus Gondolatok karácsony tájékán

■ „Ez az utolsó szavam!” – szögezzük le olyankor, amikor szeretnénk már rövidre zárni egy vitát, nem folytatni felesleges szócsatát.

„Ez az utolsó szavad?” – kérdezzük olyankor, amikor még alkudoznánk egy kicsit, hogy jobban jöjjünk ki az adott helyzetből.

„Miatán régen sokszor és sokféleképpen szólt Isten az atyákhoz a próféták által, ezekben a végső időkben a Fiú által szólt hozzánk” – foglalja össze karácsony lényegét a zsidókhöz írt levél ismeretlen szerzője.

Az, hogy „sokféleképpen”, egyrészt azt jelenti, hogy különböző emberek által: próféták, papok, királyok által; másrészt azt, hogy különböző módokon: eseményeken, álmokon, látomásokon keresztül szólt az Úr. Vagyis Isten az Ószövetségben nagyrészt rejtett módon szólt az eljövendő Megváltóról. Választottai valamennyien kaptak bizonyos betekintést az igazságba, ezek azonban csak darabok voltak, senki sem láthatta a teljességet. És aztán eljött az az idő, amikor Isten teljes kinyilatkoztatása megjelent Jézus Krisztusban. Az utolsó és teljes megszólalása maga a Betlehemi Gyermekek.

A Biblia az első laptól az utolsóig beszélő Istent mutat be. Egy folyamatosan kommunikáló Istent, aki úgy lép kapcsolatba az emberrel, hogy megszólítja, és egész életén át beszél hozzá. Boldogulásunknak, életünk sikerének vagy kudarcának valahol ott a titka, hogy mit hallunk meg ebből a beszédből, és hogyan értjük meg azt. Isten a legtisztábban és a legfélreérthetlenebbül szólít meg minket, amikor Fiát küldi az embervilágba. Ennél emberibb nyelven nem beszélhet. Minden benne van ebben a végső megszólításban.

„Ez az utolsó szavam” – mondja Istenünk. Jézus Krisztus Isten utolsó szava. Ne akarjunk vitatkozni vele, hagyjunk fel a felesleges szócsatával. S ne is kérdezzünk vissza, hogy „ez az utolsó szavad?” Nincs miről alkudni, Isten a legjobb ajánlatot teszi nekünk. Fogadjuk el! S fogadjuk meg az Ő Szavát! Fogadjuk be a szívünkbe a Szót! János evangéliumának bevezető fejezetében ezt így olvashatjuk: „Az Ige testté lett, közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét.” Karácsony azt jelenti, hogy a történelem egy meghatározott pontján az Ige, az Isten lényé belépett a világba, testet öltött, láthatóvá, hallhatóvá, megfoghatóvá lett. Ez karácsony csodája, titka. Mennyire más ez az üzenet, mint amit az ember elképzel a maga kitalálta istenekről. Az összes vallásban az, amit istennek neveznek, elkülönül az embertől, távol van a világtól, elérhetetlen messzeségben, megfoghatatlan, kivonul a

világból. Csak a keresztyének Istene az, aki nem kivonul, hanem bevonul a világba. Ez a karácsony. S ez az isteni erő egy apró, majdnem kiteszított emberpalánta gyengeségébe öltözve jött a földre. S nem csupán látogatóba jött. Bár az övéi nem fogadták be, nem fordult vissza azonnal. Karácsony nem a királyi udvar pompájában tündökölt, nem a hatalmasok ünnepe – a messziről érkező napkeleti bölcsek sem a főváros királyi palotájában lelik az újszülött Királyt, hanem a legkisebb Betlehem faluvégi istállójában.

Gondoljuk végig, hogy mit látott a világ az első karácsonykor. Egy szegény, fáradt, nyomorult asszonyt, aki szülni készült, és nem volt hol. Egy agyonhajszolt férfit és feleségét, akinek nem volt sehol szálláshelye. Ezt látta a világ. Látta az Ő dicsőségét? Nem. De voltak, akik látták. A pásztorok látták. A bölcsek látták. Később Simeon látta. Anna látta. Hárman-négyen mondhatták: „láttuk!” Nagyon jól ábrázolja ezt *Correggio* a *Szent éj* című festményén: ott a betlehemi istálló a születés éjszakáján, és a fény a gyermek Jézusból árad. Nincs más fényforrás. A művész így láttatta meg a Jézusban megjelent isteni dicsőséget. Isten dicsőségét senki nem láthatja másként, csak Jézusban.

Később, ha Jézus életét végignézzük, gondoljunk arra, mit látott a világ. Egy vándortanítót, olyan valakit, aki hihetetlen dolgokat mondott, akiről azt mondták, hogy törvénytíró. Olyan valakit, aki nem tartotta meg a szombatot, állandó háborgás volt körülötte. Valakit, aki Istent Atyjának merete mondani. Ezt látta a világ. És néhányan mégis elmondják, hogy „mi láttuk”.

Az első karácsony prédikációja, Isten igehirdetése: Jézus Krisztus, a testté lett Ige, a megtestesült szeretet. A Fiú. Átala szólt az Atya, és ez egyetlen, páratlan szó, amelyet nem lehet túlszárnyalni. A Fiúban tehát a tovább nem fokozható szólal meg. Volt-e foganatja Isten karácsonyi prédikációjának? De mennyire! Néhány évtized alatt ez a prédikáció eljutott a Római Birodalom legtávolabbi sarkába is. Néhány évszázad alatt meghódította Európát, másfél ezer év alatt körbejárta a földet.

2017 évvel az angyali szózat elhangzása után ma újra sokan szeretnék hinni, hogy igaz a hír: „üdvözítő született ma nektek”. Egyre többen vannak, akik keresik az üdvözítő tant, a gyógyulást adó vallást, várják a Messiást, mert a végső idők nyomorát sejtik. Nyomulnak a hamis Krisztusok és álmissiások. De szól az Isten is Fia által, és szól a Fiú hozzánk

és bennünk – ha szállást kaphat szívünkben. Isten nem csupán egy szeretni való kis csecsemőt küldött közénk, hanem egy hatalmas Urat, aki ki tud szabadítani földi életünk minden bilincséből. Jézus születése valóság és jelkép: Isten szeretete valóban a földre jött, s évről évre új lehetőséget kapunk arra, hogy Jézus megszülessen bennünk, és így ennek a szeretetnek a hordozói, továbbadói legyünk. Sokszor emlegetjük úgy karácsonyt, mint a szeretet ünnepét. De milyen szeretetet ünneplünk?

Hogyan szeretünk mi? Ha egyetlen szóval próbálunk erre válaszolni, azt kell hogy mondjuk: önző módon. Az emberi szeretet önző. Nagyon jól látszik ez karácsonykor. A szeretet kifejezésére sokan az ajándékozás nyelvét használják. Sokan készülnek ajándékkal, a legtöbben csak olyanoknak, akiktől maguk is számítanak meglepetésre.

S milyen az isteni szeretet? Ha az emberi szeretetről azt mondtuk, hogy önző, akkor az isteniről úgy mondhatjuk, hogy önzetlen. Jézus nem maradt örökre kicsiny gyermek, tevékeny felnőtt lett belőle, így mondta tanítványainak: „ahogyan én szerettelek titeket, ti is úgy szeressétek egymást!” Röviden: isteni szeretettel szeressetek! Hogyan lehet így szeretni? Úgy, ha elfogadjuk Jézus isteni szeretetét. Ez a karácsony titka. Jézus elhozta Isten szeretetét, élte és életét adta, hogy az minden ember számára elérhető és éltető forrás legyen. Most pedig azt mondja Jézus: én elhoztam nektek, ti pedig adjátok tovább azt, amit tőlem kaptatok. Legyetek az én szeretetemnek, az Atya szeretetének hordozói és továbbadói. Ezzel folytatódik a karácsonyi történet, Jézus története, de helyesebb, ha így fogalmazzunk: Jézus élete a világban. Azt is mondhatnánk, hogy Jézus azt parancsolja ezzel tanítványainak, hogy folytatódjon a karácsony, és életük szüntelen a szeretet ünnepe legyen. Ehhez pedig Jézus maga a minta, a követendő példa. Amiről itt beszél, az nem csupán elmélet. Nem csak szép szavak a szeretetről. Ez gyakorlat, ez maga az élet.

Miről lehet Jézus mai tanítványait felismerni? Arról, hogy az autójukon van egy halacska matrica? Vagy arról, hogy a nyakláncukon egy kereszt lóg? Nem a halacska-ról. Nem is nyakláncra a keresztről. Jézus azt mondja: „Arról fogja megtudni mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást.” Ha szeretitek egymást. A keresztyén tanítványság jelvénye nem egy nyakban vagy kabáthajtókán viselhető

kereszt, vagy valamilyen megkülönböztető ruhaféleség. Ezekkel a jelvényekkel akárki tanítványnak vallhatja magát. A keresztyén igazi jele a szeretet embertársai iránt.

S ha még ezek fényében is hívjuk Jézus Krisztus születésének ünnepét a szeretet, az öröm, a család ünnepének, akkor is tapasztaljuk, hogy a szép megnevezések ellenére legtöbbször rengeteg gond, rohanás, veszekedés jellemzi azt. Hányszor hangzik el ajkunkról a karácsonyt megelőző napokban s az ünnep ideje alatt: „békés, boldog karácsonyt!” Hányszor fogadjuk kedves mosollyal s természetesen viszonzva a kívánságokat... De hányszor hangzanak hiába a szép szavak, hiszen sokszor éppen a békesség, a boldogság hiányzik az ünnepből.

Fülünkbe cseng az angyalok szózata: „*dicőség a magasságban Istennek, és a földön békesség...*” Nem csak a betlehemi pusztapásztorainak szólt az angyali himnusz, az egész földkerekségnek, minden embernek zeng Isten béke-kívánsága. Persze, most mondhatjuk azt, hogy Isten jókívánságai is csak üres szavak, hiszen, ha körülnézünk a világban, nem épp a békesség jeleit tapasztaljuk; sem nagyban, sem kicsiben, sem világméretben, sem szűk környezetünkben. Miért van ez? – tehetjük fel a kérdést. Miért van békétlenség az emberek között? Változó, fejlődő, gyorsuló világ, ahol élünk, ahol a normák, viszonyítási pontok is eltolódnak. Kétezer év alatt nagyot fordult a világ, az utóbbi száz évben különösen, de akkorát nem tudott fordulni, hogy Jézus Krisztust hallótávolságon kívülre rekessze. Isten ma sem hagyja a világot öntörvényei alapján a vesztébe rohanni. Isten felénk hangzó szava a testté lett, újjáteremtő Ige szól hozzánk. Ő maga a viszonyítási pont, magában hordozza és szívünkbe írja a mindent felülíró mentő szeretet törvényét. Az ember pedig csak benne bízva találhatja meg békességét a világban.

Az evangéliumi ige is ezt hirdeti meg: „*Dicsőség a magasságban Istennek, a földön békesség, és az emberekhez jóakarát.*” Ha jól meggondoljuk, ez a világ egyetlen helyes rendje. Mindenekelőtt Istené a dicőség, s akkor miénk lehet a békesség. Az, amire talán leginkább vágyunk minden karácsonykor. Hogy ez ne csak ünnepi ritka pillanat legyen az életünkben, ehhez van szükség Betlehem jelentéktelenségére. Az igazi, tartós békességnek nincsenek kellei. A békesség az, amikor minden leegyszerűsödik: az igen igen, a nem nem; a jó jó, a rossz pedig rossz; a szeretet szeretet, a megbocsátás megbocsátás, az ember pedig ember. Mindennek pedig egyenes követke-

Correggio (Antonio Allegri): Szent éj c. festménye (1530)

ménye a jóakarát az emberek között. A földi béke nem mást jelent, mint az emberi kapcsolatok helyreállítását. Az ezért való fáradás, még ha oly kilátástalannak tűnik is, Jézus tanítványainak lételeme. Karácsony üzenetét ott váltják aprópénzre, ahol az erőszak, brutalitás, harc helyébe megbékélés, kéznyújtás, mi több, egymás megölelése lép. Így valósulhat meg a béke a jóakarát, a szeretet által. Mert a szeretet nem érzés, sokkal inkább a mindennapokban megélt magatartás, aktív életvitel.

De valamiért ez mégsem működik. Nem figyelünk és nem hallgatunk arra, aki az élet Ura. Ünnepejük a szeretetet, a békeséget, csak épp az ünnepeket hagyjuk ki. Az elmúlt évek valamelyikén, karácsony előtt az interneten, az egyik közösségi oldalon a számos-számtalan jókívánság, ünnepi muzsika, elgondolkodtató írás között egy képzetbéli meghívó szövegével találkoztam. „Kedves Barátom! Mint tudod, közeledik

a születésnapom...” – kezdődött a szöveg. Talán nem nehéz kitalálni, hogy az írás végén aláírásként ez szerepelt: Jézus Krisztus. A viszonylag hosszú szöveget nem szeretném szó szerint citálni. Lényege, hogy a levél aláírója örömeinek és szomorúságának is hangot ad, amikor leírja, mennyire jó, hogy minden évben nagy ünnepséget rendeznek a születésnapja alkalmából, de milyen kár, hogy őt elfelejtik meghívni; hogy megfeledkeznek arról, kit is ünneplünk ezen a decemberi napon.

Ne feledkezzünk meg az ünnepeletről, aki a meghívóit ma is küldi mindnyájunknak! Fogadjuk el a meghívást, s vele az ajándékot! Így lehet számunkra karácsony valóban a szeretet ünnepe, Isten szeretetének az ünnepe, ahol ajándékot is kapunk, ami maga a Születésnapos, aki szívünkbe írja a szeretet törvényét.

Unyi Anikó
evangélikus lelkész

Csobánolás, a bukovinai székelyek betlehemes játéka

Mai csobánolók csoportja

■ „A bukovinai székelyek betlehemes játéka kicsiben a székelység sorsát példázza. Egy közösség kitartását, hitét az emberi jóságban, tisztaságban.” (Tari Lujza) A szellemi kulturális örökség nemzeti listájára 2013-ban került a bukovinai székelyek betlehemes játéka, a *csobánokról*, azaz hegyi pásztorokról elnevezett csobánolás.

A csobánolás a Krisztus születését megjelenítő dramatikus szokások egyike, amely ma is él és virágzik. A csobánolás az egyik legarchaikusabb elemeket őrző, a csíki betlehemesekkel rokonítható népszokás, melyet a Bukovinában eltöltött másfél évszázad, aztán a rövid bácskai tartózkodás alatt, végül 1945 után Tolna, Baranya, Bács-Kiskun és Pest megye településein is megtartott a közösség, s mára a népcsoport összetartozásának szimbólumává vált. A betlehemes játék vallásos jellege, adománygyűjtő és szórakoztató szerepe mellett korunkban főként a bukovinai székelységhez való tartozás kifejezése, a hagyományok éltetése a célja. A játékban szereplő Mária és az angyal öltözetében a bukovinai női népviselet jelenik meg, a pásztorok maszkja pedig még a kereszténység előtti pogány elemeket idéz.

Kezdetben a csobánolás házaló népi színjáték volt, ennek mára színpadon, iskolákban, templomokban bemutatott változata is él. A 10-12 szereplős játékban főként férfiak, fiúgyermekek vesznek részt. Bár régebben a házas férfiak jártak csobánolni, ma a fiatalabb korosztály alkotja a csoportot, s az még kiegészült egy női kórusal, akik népviseletben kísérik a játékot.

Mint a népmesében, itt is megjelenik a

gőgös király alakja, aki kiutasítja házából a hidegben fagyoskodó szegény embert. A csodás jelre útnak indul a három csobán. A vidám és segítőkész csobánok megvilágítják Máriát, és jelképes ajándékaikkal örömet okoznak a kisdednek. A pásztorok rögtönzéseiben különböző aktualitások kapnak helyet, de megjegyzéseik, közbeszólásaik hangja is teljesen elüt a vallásos eszmeiségtől.

A betlehemes játék szövegét vizsgálva szerkezetileg hármastagolású. A Király prólogusa és epilógusa adja a játék keretét és egyben magyarázatát. József és Mária szálláskeresése áll az első rész középpontjában. Szövegük kötött, rögtönzések nem

megengedettek. Az Angyal szózata a második szerkezeti egység: összekötő szál az első és a harmadik szerkezeti egység között, előkészíti a pásztorok megjelenését. A pásztorok játéka, évődése a leghangulatosabb, legszínesebb része a betlehemesnek, a harmadik szerkezeti egység. Az ajándékozási motívum – amely a három napkeleti bölcs alakját eleveníti fel – kapcsolja a pásztorjátékot a bibliai történethez. Szövegében ez a rész a legváltozatosabb, minden alkalommal másképp formálják. A rögtönzés biztosítja a szöveg élelenségét, eredetiségét. Itt van hangulati szerepe és jelentősége az epizódoknak, pl. vadászjelenet. A régi betlehemes és a felújított változata között lényeges változás nem fedezhető föl, sem szövegében, sem tartalmában. Természetes, hogy a pásztorjáték aktualitásoknak is helyet adó rögtönzéseiben vannak eltérések. A történetet váltakozó hangvételben adják elő: próza és vers, természetes beszéd, recitálás és éneklés váltakozik egymással.

Az egyes bukovinai falvak betlehemes játékában a különbségek nagy része szövegvariáns, de eltérések mutatkoznak a pásztorok elnevezésében, öltözetében is. Pl.: az andrásfalvi csobánok nevei: *Báránykás, Boglárkás, Kecsepásztor, Hamubotos, Nyulas-furulyás*. A hadikfalviaknál *Szürke-csobán, Fekete-csobán, Nyulas-csobán, Fehér-csobán* vagy *Öreg-csobán*. Ezek nem jelentenek lényeges eltéréseket, tulajdoníthatjuk ízlésbeli módosulásoknak, vagy következhetnek a felújító egyéniségéből is. Lényeges változás a játék funkciójában ment végbe. A házalók csoportja ma egyre

Hadikfalvi betlehemes Sombereken (Baranya m., 1945 k.)

inkább a vidám hangulat hordozója, és csak kisebb mértékben szolgálja a vallásos célt. A hívők, illetve a játék közönsége is inkább áldoz az öröms ünneplésnek. Persze nem hiányozhat az áhítat, a tisztelet érzése sem az ünneplőkből.

A bukovinai székelyek játékát először *Mayland Oszkár* jegyezte fel a Déva határában fekvő Csángótelepen, és 1896-ban közölte is. Majd *Szabó Imre* mutatta be fényképekkel illusztrálva és dallamlejegyzésekkel 1905-ben. *Benedek András* a játék keletkezésének térbeli és időbeli meghatározásával próbálkozott. Feltételezése szerint a játék a határőrszervezés következtében megindult kivándorlás előtt íródhatott Csíksomlyón. A szerkesztőjét egy csíksomlyói paptanárban sejteti. A vidék katolikusainak központja, Csíksomlyó híres búcsújáró hely, s az itteni klostrom feladata volt Bukovina és Moldova pasztorálása. *Benedek András* kutatásait 1950-ben végezte. Feltételezéséből annyi bizonyos, hogy a bukovinai székelyek és a gyimesi csángók betlehemes játéka között sok a hasonlóság. Lényeges, hogy a Gyimesben élő dramatikus játék nem felújított szokás, hanem a gyakorlatban élő.

1914-ben *Kodály Zoltán* megtalálta *A betlehemes versei 1890-re* című kéziratot, s a játékot e szöveggel felolvasása után rögzítette, javította. 1941-ben a bácskai Hadikligeten *Manga János*, majd 1943-ban Istenesen *Benedek András* és *Vargyas Lajos*

Csobánolás háznál napjainkban, Gara

már dallamokkal, a szokás és játék összefüggéseivel együtt jegyezte le. A bukovinai székelyek 1945-ös letelepítése után Garán csak néhány évig élt még a székelyek között a szokás. A többnemzetiségű faluba történő asszimilálódás, normák, értékek szűkülése, az ünnepek rendjének fellazulását, a hiedelmek és szokások az életformától történő elszakadását követhetjük nyomon. 2011-ben újjátították fel, *Kóka Rozália Hadikfalvi betlehemes* c. könyve alapján.

Az ifjúsági táncsoport fiú és lány tagjai vállalkoztak erre a Garai Székelykör Egyesület segítségével. *Lex Orsolya* segített a nehéz nyelvezetű szöveget és énekeket egyszerűsíteni. A csoport tagjai és szüleik jelmezeket, felszereléseket készítettek, az énekkar mellé harmonikás kíséretet fogadtunk. Egymás között kiosztottuk és megtanultuk a szerepeket. A karácsony előtti napokban házaknál, valamint a római katolikus templomban mutattuk be, nagy sikerrel. Így a közeli Csátaljához, valamint a dunántúli Érdhez, Kakasdhoz, Tevelhez hasonlóan Garán is kialakult egy csobánoló csoport. A karácsonyra való lelki felkészülés a csoport fiataljai számára is teljesen más lelkületet adott. Évről évre sikerült a betlehemes játékot fejleszteni. Helyi idősekkel beszélgetve tanácsokat és ötleteket kaptunk a szokás helyes előadására. Egykori élő szereplőkkel is megismerked-

tünk. Előkerült a király egykori zakója, amely sajnos egy kölcsönadás folytán később elkerült Garáról. Visszatértünk a Kóka Rozália által közreadott szöveghez, énekekhez. Bevontuk az énekkarba segítségképpen a helyi Székely asszonykórus tagjait. Kezdetben Mária és az angyal szerepeit lányok játszották, később sikerült gyerekeket bevonnunk a szerepekbe. Új betlehem, templomocskák készültek archív fotók alapján. A székely hagyományörző rendezvények által barátságba kerültünk a dunántúli, főleg a teveli csobányokkal. Segítséggel, tanácsokkal láttak el ők is minket. Sikerült a ruhákat, jelmezeket kialakítani, fejleszteni. A csobányok eszközeit is kifaragták, koronákat készítettek a segítő kezek, kolompokat, csengettyűket vettünk. Archív gyűjtések is rendelkezésünkre álltak. A pásztoroknak jellegzetes, a termékenységgel kapcsolatos, ki nem hagyható táncuk van. A házaknál nem maradt el az adomány. Ételt, italt, pénzt kaptunk, a fellépések után így jól *megettünk a gulugánkat* (gyomrunkat). Részt vehettünk Gencsapátiban az évről évre megrendezett betlehemes találkozón. A szentendrei skanzenben is kiállítottuk eszközeinket, jelmezeinket. Sajnos a szokás azon része, hogy házakhoz hívnak, kezd kikopni nálunk is, jobbra templomokban, művelődési házakban adjuk elő a betlehemes játékot. A táncsoport a pásztorjáték színpadra állítása után a Csobánbált is színpadra vitte, amelyet minősítő zsűri is megtekintett.

Remélhetőleg a falvak szokásmegőrző munkája nyomán még sokáig élvezhetjük a bukovinai székely betlehemes egyszerre áhítatos és vidám játékát. (Az írás *Forrai Ibolya Betlehemezés a bukovinai székelyeknél – Ethnographia, 1974* és *Kóka Rozália Hadikfalvi betlehemes* című munkájának felhasználásával készült.)

Betlehemes Rádócon 1941 előtt

Várakozás

■ Eszter a fotelben ült, kedvenc helyén, az állóóra és a kandalló között. Vasárnap reggel volt, december elejéhez képest szokatlanul hideg, mínusz 11 fok. Az asszony kényelmesen pihent, lábát egy fonott sámlin nyugtatta, kezében óriási, feliratos bögrét szorongatott, amin egy bájos kislány virágot nyújt egy szőke, darázsderekú nőnek, fejük felett rózsaszín felirat: „Te vagy a legjobb anyuka!”

Bence éppen az adventi koszorút helyezte el a hatalmas asztalon, középre tette, majd a csíkos terítón tologatta jobbra-balra: próbálta kitalálni, hol is mutat a legjobban. A négyéves Fanni elmélyülten figyelte, izgalmas volt az egész, titokzatos és ünnepi.

– Jó, hogy elrendezed – szólalt meg az asszony. – A nagy pocakomtól hozzá se férnék rendesen. Gondoltál rá, hogy nekünk ez az advent miért lesz különleges?

– Persze – felelte a férj, s a szeme nevetett –, hogyan tudnám. Ha egyszer karácsony másnapján fogsz szülni!

– Ha a doki jól számolt! Tudod, ez csak elmélet, jöhet a baba akár egy héttel később vagy hamarabb is.

– Az mindegy! Azért nagyjából biztos, hogy négy vasárnapnál többet már nem töltünk nélküle! – ezzel az asszonyhoz hajolt, egy pillanatra magához szorította, egész közelről a szemébe nézett, és hozzátette halkán: – Nagyon várom!

Eszter mindig szerette az ünnepeket, a készülődést, az év vége hangulatát. Most külön örült a kettős várakozásnak, s bár eleinte aggódott kicsit, hogy a kisfiú télen jön majd világra, kárpótolta a gondolat: karácsonyi baba lesz. „Talán pont szenteste fog megszületni!” Erre gondolt, amíg a csillogó szemű Fannit nézte, ahogy apjával meggyújtja a koszorú első gyertyáját.

**

Az asszony nagyon fáradtnak érezte magát. Ahogy kiért a konyhába, meg kellett támaszkodnia a pulton, s csak nagy sokára érzett annyi erőt magában, hogy a kis kotyogós főzőben feltegye a kávé a tűzhelyre. Férje már az utcán volt, a havat kotorta. Megint ránk maradt – gondolta magában, nem rosszallóan, csupán megállapítva, mint már annyiszor: ebben a házban csak ők lapátolnak havat. Ők... Az „öregek”. Ezen máskor mindig mosolyogni szokott, a maga hatvannyolc évével nem érezte magát öregnek, de most törődött volt és ideges. Nyomasztotta a betegsége, szeretne volna, ha végre tud valami biztosat az egészségi állapotáról, de arra még várniuk kellett. Néhány napja volt az orvosnál, aki csak jövő hétre ígért eredményt. Fiatal ember volt, jó-

Sipos Loránd grafikája

indulattal mondta: „Ne aggódjon asszonyom, karácsonyig biztosan meglesz!”

Csend volt. Nyugalmas, békés vasárnap reggeli csend. Kávéillat lengte be a kis konyhát, az ablak alatti lehajtható asztalon apró, karácsonyi mintás terítő hevert, azon egy adventi koszorú. Fény lobbant, egy törékeny, finom kéz gyufát tartott a gyertyákhoz. A lángok fellobbantak, a vékony, ősz hajú asszony csendesen nézte az apró, táncoló fényeket. Az elmúlt évek ünnepeire emlékezett, arra, mennyi történet köti ehhez a kopott asztalhoz; a lánya és az unokái jutottak eszébe, akik a Föld túlsó felén élnek, s náluk ilyenkor nyár van. A férjére gondolt, aki kint lapátolja a havat, milyen nagyon szereti, micsoda ajándék, hogy annyi év után is egymás mellett vannak. Aztán próbálta elképzelni az első karácsonyt, azt az igazit, a jászollal és istállóval; Máriát, aki a képeken olyan törékeny és gyenge, és mégis világra hozta a Fiút, akiről angyalok énekelik: „Megszületett a megváltó”.

Ült és a lángokat bámulta elgondolkodva még akkor is, amikor a férje csészéket tett az asztalra, kitöltötte a kávé, és mellé telepedett. Két kéz kereste meg egymást most a kis asztalon, összefonódva pihentek a koszorú mellett.

Vasárnap volt, advent második vasárnapja.

***

Eszter akkor rémült csak meg, amikor rájött: nem a magzatvíz folyt el, mint ahogy azt először gondolta. Erős vérzése volt, a fájdalom pedig szinte elviselhetetlen. Bencét nem érte el telefonon, elment a kislánnyal egy születésnapra zsúrra barátaik nyaralójába a hegyek közé, s ott nem volt téreőr.

Idegesen hívta a mentőket, szerencsére nem sokat kérdezősködtek, azonnal indítottak egy kocsit. A táskát a kórházi dolgokkal már régen összekészítette, azt kapta fel, kabátot vett magára, telefont, pénzt, kulcsot tett zsebre, s mire ezzel elkészült, megérkeztek érte.

Most a mentőautóban fekszik, látja a himbálózó infúziós tasakot a feje fölött és az

elsuhanó fényeket az ablakon át. Hosszú az út, s bár a mentőben meleg van, ő mégis vacog, összekocannak a fogai. Az ápoló takarót terít rá, közben bátorítón mosolyog. Az orvos a kórházzal beszél telefonon, ismerteti az esetet, a latin kifejezések úgy hangzanak, mintha valami kórház sorozatból hallaná. Csakhogy ez nem egy film, ez az életem – gondolja Eszter.

Abruptio placentae.

Ezt történetesen még érti is, néhány napja olvasta egy cikkben, s megjegyezte a latin kifejezést. Korai lepényleválás. Mind az anyai, mind a magzati halálozás leggyakoribb oka.

A mentőautó lassan halad, nagy a forgalom, emberek százezrei tülekednek a városban bevásárlási lázban égve. Vijjog a sziréna, újra meg újra rákezdi, Eszter először nem érti, mi olyan furcsa ebben, aztán ráébred: a hang nem közeledik de nem is távolodik, mint más esetekben; a hang most velük jön, kíséri őket. A járda felőli ablakok sötétek, egy üres telek mellett gurulnak. Az ablak tükrében látja a kis tér fényeit, a kivilágított fák között egy óriási, szalmából készült koszorú hever, rajta karvas-tagságú gyertyák.

Három lobogó gyertyaláng: ma van ezüstvasárnap.

Eszter remegő kézzel markolja a takarót, az adventi fényekre gondol, a lángokra, ahogy a szélben hajladoznak, aztán ezek a fények egyre távolodnak, egy ponttá folynak össze az éjszaka fekete bársonyában, végül ez a fénypont is kialszik, s nem marad más, csak az áthatolhatatlan, tömör, koromfekete sötétség.

*****

A kórház folyosóján a narancssárga műanyag székeken két ember ül, egyforma kórházi hálóingben. Egyikük idős, ősz hajú, vékony asszony, a másik pedig a húszas évei végén járó, nehézkes mozgású, telt arcú nő. Késő este van, a kihalt folyosón csak az éjszakai nővér csattog végig papucsában időnként, ügyet sem vetve az üldögélőkre. Megszokta, hogy itt vannak: negyedik este ülnek egymás mellett, halkan beszélgetve.

A tragédia utáni első napokban Eszter azt hitte: mindennek vége. Kifosztottnak, üresnek érezte magát, az életet pedig tökéletesen céltalannak és feleslegesnek. Gyűlölte a szobatársait, akik olyan reményteljesek voltak, révült mosollyal tapogatták kerekedő pocakjukat; bizakodtak és a napokat számlálták; utálta a szánakozásukat, az együttérzésüket, a nagy hasukat, a terhességtől puffadt arcukat és legfőképpen önmagát, amiért ezt érzi. Nem tudott velük maradni.

Egyedül volt itt három nappal ezelőtt is, amikor a folyosó végén először megjelent az idős, vékony asszony. Meg sem kérdezte, hogy leülhet-e, egyszerűen rámosolygott, és letelepedett a mellette lévő helyre. Aztán csak

nézett, s nagy sokára megszólalt:

– Láttam itt ülni délután, és a nővér elmondta, mi történt magával. Sajnálom. – Sokáig hallgattak, majd az asszony az indulni készülő Eszter keze után nyúlt.

– Kérem, ne menjen el! Maga most az hiszi, afféle kotnyeles öregasszony vagyok... Lehet, hogy így is van. De mi az magának: figyel rám egy kicsit, aztán ha úgy dönt, bármikor itthagynak! Tudja, én az onkológián vagyok, egy emelettel lejjebb. Megláttam magát, és... nagyon hasonlít a lányomra, ugye nem haragszik, hogy ezt mondom? Új-Zélandon él, évek óta nem találkoztam vele. Ami azt illeti, nem is fogok: ez lesz az utolsó karácsonyom. Mindig szerettem az adventi időszakot, a várakozás izgalmát. Most is várok, az orvosok néhány hétről beszélnek, tudom, sokszor tévednek, de az biztos, hogy számomra elérkezett az utolsó nagy várakozás. Nem, kérem, ne sajnáljon. Nem azért jöttem ide. Csak mesélni szeretnék. Sokat vesztettem valamikor én is... Nem akarom a részletekkel untatni, de azt tudnia kell: csaknem mindannyian hordozunk terheket. Kis, hétköznapi terheket, de nagy terheket is, amiket nem bírunk el, sérüléseket, amelyekbe belerokkanhatunk. Ezek vagyunk mi, emberek. – Egyszerűen beszélt, halkan, indulat nélkül. Tekintete elkalandozott messze, a sötét folyosó végébe vagy talán még tovább, aztán folytatta:

– Azt gondolom, a karácsony sokkal több, mint a csillogás, fények, díszek és ajándékok. Több a családi összetartásnál is, de még a barátságoknál is. Azt mondják, a karácsony a szeretet ünnepe, és ez igaz. Mégis, hadd kérdezzem meg: tudunk mi, emberek elég szeretetet adni egymásnak? Én nagyon szeretem a férjemet... De elmegyek nemsokára, magára hagyom. Mi lesz vele azután? Maga is nagyon szereti a családját. Hallottam, hogy van egy kislánya, akiért bármit megtenne. De mit tud nekik adni most? Üresen, kifosztottan, keserűen mit várhatnak magától? Ígérhetünk-e bármit anélkül, hogy ne hazudnánk is egyben? És ha tudunk is ilyenkor tényleg adni valamit, ha összekapjuk magunkat, ha erőn felül teljesítünk... mi van az év többi napján? Meddig tudunk kitaranni, erősnek lenni? Tudja, hogy nevezte egy népszerű pszichiáter a könyvében a karácsonyt? „A Bűntudat Ünnepe”.

Mégis... Ha ezt a szót hallom: karácsony, a remény jut az eszembe. A remény, amely ott volt a betlehemi istállóban, egy törekeny testbe zárva. A megismerhetetlen megismerhetővé lett, az érinthetetlen és láthatatlan egyszer csak itt termett közöttünk, megszülte egy asszony, ugyanúgy, mint bárki mást. Járt volna neki a fény és az angyali seregek éneke, de ő csak feküdt a jászolban, az újját szopta és kész volt arra, hogy egy legyen közülünk. Tanulatlan

és csöppet sem tiszta pásztoemberek jöttek látogatni, álltak és csodálkoztak, hogy ez a törekeny csecsemő egyszer majd valaki lesz; dehogy tudták ők, hogy kit látnak pontosan, a gyermek egyszerre volt sokkal kevesebb és sokkal több annál, mint az őáltaluk elképzelt szabadító... Aztán a kisfiú felnőtt, és azt mondta a barátainak, hogy aki nagy akar lenni, legyen mindenki szolgálja, példát is hagyott, sorra mosta tanítványai lábát; megszánt minket és együtt sírt velünk, gyógyított és feloldozást adott, tanított és vitázott, szerette az egyszerű embereket de beszélgetett az littel is, vendégségbe járt és mindenkivel szóba elegyedett, ismerte a mélységeket és a nyomorúságot, és mindeközben pontosan tudta, hogy embernek lenni egyszerre átok és kiváltság. Nekem ő jelenti az ünnepet, a fényt, a megbékélést és a reményt – szembefordult Eszterrel, és halkan, komolyan tette hozzá:

– Én nagyon várom ezt az ünnepet... az utolsót. Magának pedig azt kívánom, hogy ez legyen az első igazi karácsonya!

A két nő lassan felkel, a félhomályos folyosón mint fehér leples szellemalakok, némán, mozdulatlanul állnak egymással szemben a narancssárga székek mellett. Négy nap elég volt arra, hogy mindent megbeszéljenek, ami szavakkal megbeszélhető. Egyszerre indulnak el, egyikük a folyosó vége felé, a másik a 101-es szoba irányába.

Ekkor nyílik a nővérszoba ajtaja, az éjszakai ápoló jelenik meg. Odalép a faliújság alatt álló asztalkához, gyufát gyújt, és sorra lángra lobbantja vele az adventi koszorú gyertyáit. Mielőtt a negyedikhez érne, az órájára pillant, és inkább csak magának megjegyzi: „Meggyújtom ezt is, éjfél elmúlt... már vasárnap van. Advent negyedik vasárnapja.”

Kárpáti Jonatán

A Bajai Honpolgár friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

**Ady Endre Városi Könyvtár és
Művelődési Központ,**

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market,

Szabadság utca 44.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Lira Könyvesbolt,

Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár, Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt Piaccsarnok

Ünnepre készülődvén – narancsos kacsasült karácsonyra

■ Decemberhez közeledvén úgy érzem, mindannyian kicsit visszatekintünk az elmúlt év történéseire, eseményeire. Szeretném hinni, hogy általában ezen számvetések pozitív mérleggel zárulnak, magam például igyekszem mindig leginkább a szép dolgokra emlékezni. Az is teljesen nyilvánvaló, hogy a szép meleg októberi napok már elmúltak, bizony, az időjárás és a természet is kezdi egyre inkább téli, zimankós, morcos arcát mutatni. Igyekezünk ebben az időszakban, a karácsonyi ünnepkört várva, a rohanó mindennapjaink mellett is megtalálni azt, ami szép! Néha öt perc szünet, néhány gondolatnyi csend is segít ebben.

A sokadik karácsony ér itt Baján, ebben a hangulatos, megannyi szépséggel teli, vidéki kisvárosban, melynek bája minden évszakban más és más. Minden alkalommal mosolyt csal arcomra az érzékenyülés mellett, hogy a patinás főtéren minden évben – az igazi nagyvárosokhoz hasonlóan – itt is készül hatalmas adventi koszorú, melynek gyertyáit tátott szájjá, ámuló, rácsodálkozó arcú kisgyermek társaságában gyűjtik meg minden évben. Jó látni a békés, önmagukra időt szánó embereket a mindennapok rohanása mellett kicsit megállni, beszélgetni, inni egy jó forralt bort, vagy éppen a sült gesztenyét majszolgatni egyetértésben. Kimondatlanul is egyetlen közös dolgot várunk, az egész éves munka, a szürke hétköznapi monotonitása után az ünnepet, a megpihenést, a kicsivel több időt magunkra, családunkra, párunkra, gyermekünkre.

A várakozásnak és készülődésnek azonban nem csupán az a szerepe, hogy lelkünket, szívünket felkészítsük a szeretettel teli ünnepekre. Vannak az életünkben sokkal profánabb, hétköznapiabb dolgok is, melyek mindegyike ugyanolyan fontos, mint az ember belső egyensúlya. Ilyenkor mindenki a legjobbat, legfinomabbat szeretné adni a másoknak, a családnak. Magyarországon, azt hiszem, túlzás nélkül állíthatom, hogy minden országrészben hagyományosan *halászlét és/vagy töltött káposztát* esznek az emberek, bízom benne, jóféle vörösbor társaságában. Itt, Baján mindennek pedig különleges jelentősége van. Talán sehol nem esznek annyi halat az emberek hazánkban, mint itt. Engem minden évben elvarázsolt, első alkalommal pedig lenyűgözött, amit itt, a szűk lakókörnyezetemben láttam. Minden teraszon, minden erkélyen bogrács állt, mindegyikben ugyanolyan étel készült nagy igyekezettel, sok szeretettel, ráérős beszélgetések közepette. Nincs még egy ilyen hely, ebben egészen biztos vagyok.

Talán némiképp szentségtörésnek tűnhet, de az ünnep közeledtével most mégsem halász-

léceptet hoztam a kedves olvasónak, nem is töltött káposztáét. Ennek több oka is van. Ezeknek a hagyományos, nagyon ízletes és általam is kedvelt ételeknek az elkészítését sokan már tökélyre fejlesztették, a halászléről pedig ne is beszéljünk, mit jelent itt Baján. Ugye, elég érdekes lenne, ha mint betelepült bajai, most elkezdénék halászléreceptet írni? A másik ok pedig az, hogy magam szívesen és bizony elég gyakran szakítok a megszokott, berögzött dolgokkal.

A most következő recept, a *karácsonyi narancsos kacsasült* ünnepi hangulatát a téli időszakban előszeretettel fogyasztott narancs, valamint a szegfűbors adja.

Hozzávalók 6 személyre:

- 4 db kacsacomb
- 1 db kacsamell /az arányok tetszés szerint változtathatók, egy személyre 1 combot vagy egy fél mellet számoljunk/
- 3 db narancs /lehetőség szerint válasszunk bio terméket, ennek hiányában az ép, mindenféle sérüléstől mentes gyümölcsöt langyos víz alatt körömkefével alaposan súroljuk meg/
- 2 db vöröshagyma
- 2 db lilahagyma
- 3 db sárgarépa
- 1 db zeller gumó
- 2 db alma
- legalább 4 gerezd fokhagyma
- 1 tk őrölt szegfűbors
- 1 dl húsleves /ennek hiányában 100 ml forró vízben feloldott húsleves kocka, esetleg zöldségleves kocka/
- 1 dl száraz, jó minőségű, lehetőség szerint pinot noir vörösbor
- só, bors, ízlés szerint
- 2 szál friss rozmarin, vagy 1tk szárított, morzsolt, de nem őrölt

Tudom, nehéz, de igyekezzünk az elkészítésére elegendő időt szentelni, a ráfordított energia, figyelem busásan megtérül majd az elismerő tekintetek láttán! Előző este, de legalább egy órával az elkészítés előtt a kacsáról levágjuk a nagyobb zsírdarabokat. A húskor bőséges részét éles késsel bevágjuk: a combokat két helyen, egymással párhuzamosan, a melleket pedig négyzet alakban. Bőségesen sózzuk, borsozzuk és félretesszük.

A zöldségeket, gyümölcsöket megtisztítjuk, nagyobb darabokra vágjuk, a narancsot gerezdekre vagy vastagabb karikákra a héjjal együtt. A levágott zsírdarabokat egy serpenyőben alaposan kisütjük. A kacsamelleket a forró zsírban elősütjük úgy, hogy először a bőrös felét, majd a másik oldalt is 1-1 percet sütjük. Ha kész, szedjük ki egy tányérra! A feldarabolt zöldségeket és az almát belerakjuk egy

Fotó: Molnár Káta

tepsibe, amelyben majd sütni fogunk mindent; a zsírt, amelyben a kacsát sült, ráöntjük. Ezen kívül több zsírt nem kell önteni rá, a kacsából elegendő fog kislúlni. Rátesszük a rozmarinot, rászórjuk a szegfűborsot, majd elrendezzük rajta a combokat és melleket úgy, hogy a bőrös felük legyen lefelé. Rápakoljuk a narancsdarabokat, ha gerezdekre vágtuk, akkor egy kicsit meg is nyomkodhatjuk, hogy a leve rácsorogjon a húsrá. Ezután ráöntjük a húslevest.

160 °C-ra előmelegített sütőbe tesszük, és 160 °C-on egy órát, 170 °C-on egy órát, majd 180 °C-on fél órát sütjük alufóliával szorosan letakarva. A 170 °C-os sütés felidejében kivesszük a tepsit, kitakarjuk, és ráöntjük a bort is.

A 2 és fél óra után kivesszük a sütőből, levesszük az alufóliát. A hús legvastagabb részét ellenőrizzük egy villával, hegyes késsel, bármi hasonlóval, hogy kellően puha-e. Ha nagyon keménynek, túl rugalmasnak ítéljük a belsejét, akkor még 20-30 percre 180 °C-ra letakarva vissza lehet tenni a sütőbe. A sütés végén, amikor már kellően puha a hús, levesszük a fóliát, a kacsát megfordítjuk bõrrel felfelé és 180-190 °C-on ropogósra pirítjuk a bõrét.

Tálalás: A combokat egyben, a melleket először félbevágva hosszában, majd ujjnyi vastag szeleteket vágunk belőle. Tálaljuk hagymás tört krumplival vagy édesburgonya-pürével. Készülhet még hozzá párolt káposzta, de nem a pezsgős változata, csak a vízben párolt.

Borajánló: nagy általánosságban elmondható, hogy azon ételekhez, amelyekben bor van, ugyanolyan bort válasszunk. Ez csupán a fajtát jelenti, nem konkrétan azt a palackot. Tehát ehhez az ételhez – és minden kacsás ételhez – egy *pinot noir* típusú száraz vörösbor ajánlok.

Jó étvágyat, jó készülődést, és minden kedves olvasónak békés, boldog ünnepet kívánok!

Szűnder Dezső

Józan kompromisszum vagy nemzeti önfeladás? Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés alternatívái és megítélésének változásai 2. rész

■ A két világháború között a kiegyezésről írott művek nagy részében a megítélést erősen befolyásolta, hogy az Osztrák-Magyar-Monarchia időközben szétesett. Így a korszak értékelései egyfajta történeti oknyomozás szerepét is betöltik: az első világháborús vereségért és Trianonért való felelősség kutatása és a felelősök megbélyegzése is szerepet kap bennük.

Ezen vonal nyitányát *Szekfű Gyula* (1883-1955) először 1920-ban megjelent *Három nemzedék* c. esszéje jelentette, de a kiegyezés problematikájára később más műveiben is visszatért. A mű számos állítása hatalmas vitát váltott ki, és a kiegyezésről is hátrózkodott, ám sarkos álláspontot képviselt. *Szekfű* magát a kiegyezést pozitívan értékeli. „*Békés úton 48-at nem tudtuk végrehajtani, végrehajthatóvá csak akkor lőn, miután az 1867: XII. törvénycikkben kiegészítést nyert. 67 nem egyéb tehát, mint gyakorlatilag lehetővé tett, végrehajtható 48*”, sőt nála jobban biztosította önállásunkat és biztonságunkat. A kiegyezés a békeséget kívánó nemzet, kiváló vezérei és a nemzet vágyait végtére megértő, az alkotmányosságot respektáló király történeti alkotása. A katasztrófa forrása szerint tehát nem a kiegyezés volt, hanem az utána következő liberális politikai és gazdasági rendszer és az, hogy a Deákék után következő „második nemzedék” letért a helyes útról. A tőkés szabad versenyben a magyarság semmivel sem tudván részt venni, visszahúzódott. „*A végzetes könnyelműséggel... üresen hagyott*

teret elfoglalta, könnyűszerrel, konkurencia nélkül a zsidóság, amely gazdasági hatalmát idővel a szellemi életre is kiterjesztette. Hogy a magyar politikai ellenzékre olyannyira jellemző nemzeti illuzionizmus uralkodjék el a közéleten – ez a budapesti zsidó sajtó nélkül lehetetlen lett volna”. Álláspontja szerint 1867 „közjogi történetünk tetőpontja”, a kiegyezéshez pedig az általa legfőbb erkölcsi tekintélynek számító *Széchenyi* lelkes örömmel csatlakozott volna, mert benne programjának közjogi részét megvalósítva látta volna.

A polgári baloldali radikális gondolkodó *Jászi Oszkár* 1929-ben, már emigrációban írta *A Habsburg-monarchia felbomlása* c. munkáját, amelyben a kiegyezést is elemzi. Szerinte a dualizmus egy *történeti katasztrófa (az osztrákok königgrätz-i csatavesztése) eredménye* volt, amelyben a motivációt nem egy új, kiegyensúlyozottabb rend megteremtése, hanem nemzeti célok jelentették: a magyaroknak a saját nemzeti állam létrehozásának, az osztrákoknak a Poroszországgal szembeni revans lehetőségének megteremtése. Csak emiatt (és talán Erzsébet királyné közbenjárására) győzte le Ferenc József az ellenszenvét a magyarokkal szemben. *Jászi* felfogása szerint „*a kiegyezés a németek ausztriai és a magyarok magyarországi szerepének biztosítására tett határozott kísérlet volt*”, ami valójában igazi alkotmányosságot egyik birodalomfélben sem hozott, ui. a császár Ausztriában túl erős jogokat kapott, míg Magyarországon a nemzetiségi és dolgozó tömegek sohasem részesedtek megfelelően a törvényhatósági jogokból. Így „*a kiegyezés és a dualizmus az osztrák császár és a magyar feudális osztályok kompromisszuma volt, (...) hogy biztosítsa saját hegemoniáját a szláv többség akaratával szemben*.” A szlávok – a rendszer nagy vesztesei – így „*kivonultak a Monarchiából*”, s erősödött a meggyőződésük, hogy sorsukat csak egy nemzetközi bonyodalom könnyítheti meg, főleg hogy az általuk a föderatív átalakításra tett kezdeményezések sorra elbuktak.

Nála is keményebb *Németh László* értékelése (*Kisebbségben 1939, Téli hadjárat 1940, Szekfű Gyula 1940*). Szerinte a ki-

A két világháború közötti korszak egyik fő ideológusa,
Szekfű Gyula (1883-1955)

egyezés bukás volt, a megelőző kudarcok traumájában ugyanis nemcsak a császár roppant meg, hanem lelkében a nemzet is. Két megroppant fél szövetkezett egymással. „*Így jött létre a magyar történet legvégzetesebb szerződése*.” A magyar nép annak a Habsburg-háznak lett a szövetségese, mely alól népei vonzalma kicsúszott. A Habsburgok a kiegyezéssel haladékos, a magyarság pedig nemzetiségei felé szabadságot kapott. A kiegyezés, úgy mond, csupán a belpolitikai autonómiát hagyta meg az országnak, de a függőség lényeges elemeit fenntartotta. 67 erkölcsi csapda volt, amelyből nem nyílt szabadulás. Az elaggott Monarchia *Németh* szerint jövő építésére ugyan már képtelen, de elnyomásra még erős építmény volt, s benne a magyarok is társtulajdonosok lettek: „*a Habsburg-sas egyik feje piros-fehér-zöld sapkát viselt*”. Ráadásul szerinte „*a Habsburg-háztól átengedett uralom és elnyomás felét ugyanis nem az igazi magyar elit vette át, hanem »az álelit«, amelybe »minthogy a magyarság ellenzékben maradt, egyre több renegátot kellett bevonni, az ország leggyengébb vagy legközömbösebb »népeiből«: svábból, tótból, zsidóból... S a nagy hátrány még mindig nem az volt, hogy más népek hulladékát kellett a vérünkbe bocsátani... A nagy baj az volt, hogy a magyar ellenzék is benn volt abban, amiből a többi nép »ellenzéke« kinn lehetett*.” Deák Ferencet egyenesen *Werbőczy*hez hasonlítja, s azt is kárhoztatja, hogy az országnak nem a „magyar” Debrecen, hanem a német-zsidó Budapest lett a fővárosa, ahol „*legjobbaink szinte vadidegennek érezték magukat*”. Innen szerinte egyenes út vezetett Trianonig.

A 20. század egyik legnagyobb politikai gondolkodója, *Bibó István* (1911-1979) más okból, de ugyancsak kárhoztatta a kiegyezést és a dualista rendszert. *Eltorzult*

A 20. század egyik legnagyobb magyar politikai gondolkodója,
Bibó István (1911-1979)

magyar alkat, zsákutcs magyar történelem c. írásában (1948) a fokozatosan erősödő hanyatlásért nem a liberalizmust, a végzetes „társadalmi deficitért” nem az asszimilációt, hanem elsősorban a parasztgyűlölő kisenemességet, majd a polgárosodásra renyhe, de a megalkuvásra serény köznemességet és utódát, a „rangtartó úriemberek” dzsentri típusát teszi felelőssé. Rájuk hárítja ódiomát az 1867-es kiegyezésnek is, amelyet a 49-es bukásnál súlyosabb csapásnak, a liberális nemesi elit kishitűségéből, gyávaságából fakadó *hazug megegyezésnek* tekint. A hazugság magyar részről az, hogy önálló magyar állam jött létre, holott épp azokban a kérdésekben – a külügy és a hadügy – hiányzik, amelyek az önállóság fő ismérvei. Osztrák részről pedig az, hogy megmaradt a birodalmuk, ám számos kérdésre nem maradt hatásuk, és igazából megszűntek a Birodalom vezető népe lenni. (A többi népek számára pedig még kevésbé indokolható, hogy ha a magyaroknak lehet „önállósága”, nekik miért nem.) Szerinte a kiegyezés megalkotói behódoltak a reakciónak, és vállalhatatlan kompromisszumokat kötöttek. Végkövetkeztetése: „...a politikában hazudni nem lehet. (...) S ha itt-ott lehet is hazugságokat mondani, ezekre nem lehet politikai konstrukciókat, politikai programot felépíteni. A kiegyezés további sorsa különös világossággal megmutatja, hogy a hazugság a politikában hogyan bosszulja meg magát.” Álláspontját már életében is sokan vitatták, amiből komoly eszmecsere alakult ki.

A marxista felfogás és ami utána következett

A kiegyezés marxista értelmezése maga is változott az évek folyamán annak megfelelően, hogyan lehetett az aktuális politikai helyzethez tartozó vonatkozásokat megtalálni. A kommunista párt egyik fő ideológusa, Révai József (1898-1959) maga is többször változtatott álláspontján. 1932-ben, börtönben írt tanulmányában (*Marx és a magyar forradalom*) Engels megállapítását a polgári forradalmak kilengéséről a magyar helyzetre alkalmazva, kissé egyszerűsítve azt

állítja, hogy a kiegyezés realitását a nemzetközi és a belső erőviszonyok megváltozása indokolta. Magyarországnak meg kellett egyeznie Ausztriával, mert sem új forradalomra, sem külső segítségre nem számíthatott. „Ebben rejlik az 1867-es kiegyezés történelmi szükségszerűsége”. Ekkor Révai még Kossuthal szemben foglal állást, de a második világháború alatt, majd különösen utána – a forradalmiság hangsúlyozásának jegyében – megkezdődik dicsőítése, majd elvtelen heroizálása, ezzel párhuzamosan pedig a kiegyezésnek a „kommunista nacionalizmus” szellemében történő átértékelése. („Osztyáharcos társadalomképbe oltott kurucos történelemszemlélet.”) Ennek szellemében 1867 a reakció előzménye és előde, az ellenséggel való megalkuvás, sőt a hazaárulás egyik szimbóluma lett. 1948-ban Révai már minden közösséget, minden folytonosságot tagadott a dualizmus korával: „A feudális Magyarország és a 48-as Magyarország fegyverrel harcolt a nemzeti függetlenségért, a 48 utáni Magyarország a Habsburg-birodalom, majd a német imperializmus nagyhatalmi érdekeinek áldozta fel a magyar függetlenséget.” Az 1950-es években követői

(pl. Mód Aladár) már azt is leírták, hogy a kiegyezés Magyarországot „félgyarmati függő országgá” tette, amelyben a „legszemérméletlenebb politikai elnyomás és a legféltelenebb gazdasági kizsákmányolás” uralkodott. A kiegyezés következtében az ország a kapitalizmus fejlődésének „legelőnytelenebb, legfájdalmasabb útját” járta meg. Az értékelés mögött az az ideológiai szándék húzódik meg, hogy az „antifasiszta” szovjet (de egyébként a lengyel, csehszlovák és magyar) felfogás németellenessége a Habsburg-ellenesség szlogenjébe bújít, és a Habsburgok állama a németek keleti expanziójának előfutáraként jelent meg. 1949 után a tudománypolitika el is várta ezt a megközelítést. Glatz Ferenc szerint emögött a tisztviselő-értelmiségi réteg lecserélése is sejthető: az új (nagy részét „népi” vagy zsidó kispolgári származású) értelmiségben, történészekben komoly ellenérzések munkáltak az arisztokráciával, a monarchikus viszonyokkal, de a németességgel szemben is, így a Monarchia az általuk kívánt fejlődés antitéziséként is felfogható lett.

Az 1950-es évek végén megkezdődött egyfajta eltávolodás a dogmatikus marxista értékeléstől, ám ettől még a kiegyezés kora továbbra is heves viták tárgya maradt. Az újragondolt marxista megközelítést főképp Hanák Péter (1921-1997) képviselte, aki már 1960-ban egy konferencián kifejtette, hogy kiegyezést 1945 után nem méltányolták eléggé; a valós erőviszonyok mérlegetése alapján a kiegyezést elkerülhetetlen és reális kompromisszumnak kell tartani, amelyet nem a nemzeti függetlenségről való lemondás miatt szükséges bírálni, hanem tartalma és következményei miatt. Vagyis: konzerválta a nagybirtokosság „osztályuralmát” és „nemzeti hegemoniáját”, s ezzel akadályozta a demokratikus kibontakozást.

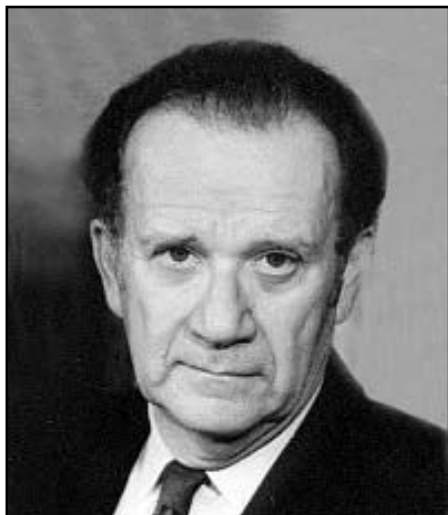
Ezzel az állásponttal szállt kemény vitába Szabad György (1924-2015), aki *Forradalom és kiegyezés választóján* (1969) c. disszertációjában vitatta a kiegyezés szük-

Napjaink jeles Habsburg-kutatója, Gerő András (1952-)

ségszerúségét, és számos dokumentummal igazolta, hogy még 1860-61-ben is széles táborra volt az Ausztriától való elszakadás programjának és az aktív ellenállásnak. A kiegyezés szerinte nem az egyetlen, és nem is a legkorszerűbb lehetőség volt. (Szerinte ezt sokkal inkább az Ausztriával kötött kompromisszumokat elutasító Kossuth képviselte.) Vele szemben Kosáry Domokos (1913-2007) opponensi véleményében úgy látta, hogy a kiegyezésnek nem volt alternatívája, mert bár elvileg talán másképp is dönthetett volna a magyar nemesség, a nemzetközi feltételek hiányoztak ehhez. Szerinte a kompromisszum is vállalható, ui. a magyar nemesség a kiegyezéssel „nem bukott el, mert saját társadalmi és nemzeti hegemoniájának fenntartásához (...) oly szabad kezet kapott, amilyennel addig (...) soha nem rendelkezett.” Szabad és Kosáry – időnként személyeskedésektől sem mentes – szakmai vitája az 1970-es évek elejéig, ellentétük egészen Kosáry haláláig tartott. Az 1970-es évek második felében a dualista időszak kikerült az ideológiailag motivált viták keresztüzéből, ami lehetővé tette számos részkérdés vizsgálatát, és ezzel az összkép tisztázását.

Érdekes módon a Monarchia „rehabilitációja” több helyről is megkezdődött az 1970-es évektől. Az Egyesült Államokban – ahol több monarchiatörténeti kutatócsoport is alakult – a soknemzetiségű állam működésében felfedezték a nemzetek feletti államközösség egy működőképes modelljét. De a közép-európai szocialista országok között meginduló együttműködések árnyalták a képet, főleg, hogy láthatóvá vált, hogy a nemzetállami keretek sem jelentenek garanciát a gazdasági vagy kisebbségi problémák megoldásához. De 1956 után a kommunista elitnek számára az is világossá vált, hogy

A „kurucos” történetírás egyik élharcosa, Szabad György (1924-2015)

a függetlenségi eszme túlhangsúlyozása a diktatúrára nézve is veszélyeket rejthet, így 1867 kompromisszuma nem feltétlenül csak a nemzeti érdek elárulásának tekinthető.

Az 1960-as, 70-es években alkotó magyar gazdaságtörténészek (Berend T. Iván, Ránki György, Katus László) munkáikban azt igazolták, hogy Magyarország gazdasági modernizációja szempontjából a Monarchia kifejezetten kedvező feltételeket teremtett, s ugyanilyen szintű fejlődés nemzetállami keretek között aligha lett volna elképzelhető. A 70-es években a nemzeti függetlenség szerepét demitizáló történészeket ellenfeleik „KGST-történetíróknak” csúfolták, akik a szovjet érdekek kiszolgálásához igyekeznek történeti érveket szolgáltatni. Persze nem lehetetlen, hogy a késői Kádár-kor a maga kompromisszumaival, a társadalommal való kiegyezésével tudatilag nem is áll olyan messze a dualizmus korának állapotától. S az is lehetséges párhuzam, hogy a társadalom is egy alapvetően nem szeretett rendszer keretei között kereste a maga boldogulását, s a történészek e felfogáshoz szolgáltattak ideológiai alapot.

A Magyarországon, de a régióban másutt is sokat hangoztatott „közép-európaiság” ideálja (amely a nyugathoz tartozást volt hivatott igazolni a „szovjet” kelettel szemben) jól összeegyeztethető volt a Monarchiát pártoló narratívával, hiszen az „a közép-európai sajátosságát testesítette meg” (Szűcs Jenő). Így látható, hogy a monarchiabarát koncepció adott esetben éppúgy megfelelt az aktuális kurzusnak, mint egyfajta (mérsékelt) ellenzékiességnek is. De ellentétben az 50-es évekkel, álláspontjuk sosem vált kizárólagos kánonná, mert – elsősorban Szabad György és követői személyében – volt képviselése a „kurucos” szemléletnek is. Utóbbi hívei megmaradtak azon az állásponton, hogy a nem igazán demokratikus Monarchia felbomlása már létrejöttétekor szükségszerű volt. Az évtizedeken át emigrációban élő Fejtő Ferenc (1909-2008) viszont úgy látta, hogy a Monarchia nem felbomlott, hanem *szétrombolták*. Viszont addig „miniatűr Európa volt, soknemzetiségű nagy állam, a gazdasági és kulturális fejlődés kellős közepén... mindazokkal a jelenségekkel, amelyeket mindenütt kitermel a (...) félfeudális társadalomból a modern társadalomba való átmenet.” Szerinte az átalakulóban lévő Monarchiának lett volna jövője – ha hagyják. Mindezekből látható, hogy – bármennyire törekszik is a történész a pártatlanságra, objektivitásra, szaktudományos érvekre –, és hogy mennyire szoros a kapcsolat a mindenkori politika, a korszak és a történetírói fogalomalkotás között.

A harmadik utas gondolat egyik vezéralakja, Németh László (1901-1975)

A dualizmusról a rendszerváltás után

A rendszerváltás utáni helyzetet a „kánonok pluralizmusa” jellemzi, a Habsburgok és benne a Monarchia értékelésében egymással gyökeresen ellentétes nézetek állnak szemben egymással. A politikai közbeszéd mindenestre inkább a labancos történetírás hagyományaira támaszkodik: ma létezik Habsburg Történeti Intézet, nagyobb gazdasági politikai koncepciókat, köztereket neveznek el/ vissza a kor szereplőiről (Széll Kálmán, Vásárhelyi Pál, Darányi Ignác), és a kor olyan figurái (Tisza István) is köztéri szobrokat kapnak, akiknek korábbi értékelése inkább lesújtó volt, míg a rendszer erős kritikusai (Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, de korábbi kultuszához képest Kossuth is) háttérbe szorulnak vagy negatív értékelést kapnak.

A mai értékelések közül kiemelendő Gerő András (1952-), a fent említett Habsburg Történeti Intézet vezetőjének véleménye, aki 1867 eredményeit a nagyhatalmi/birodalmi viszonyok és a magyar nacionalizmus céljainak szempontjából is vizsgálta. Szerinte a 19. században addigra már legalább négy súlyos krízist átélt Habsburg Birodalom számára a kiegyezés jelentette a fennmaradás (egyben nagyhatalomnak megmaradás) garanciáját. „A kiegyezéssel, illetve a »kiszémet« út megvalósulásával lezáruló válságidőszak után a Monarchia egy olyan hosszú békeperiódushoz érkezett, ami módot adott arra, hogy egy stabilizáló nemzetközi politikai feltételrendszerbe, szövetségi rendszerbe illeszkedjen. (...) A kor szereplői megfogalmaztak ugyan alternatív lehetőségeket, ezek azonban a korszak egészében nem tudták áttörni a külső és belső hatalmpolitikai realitásokat. Sem a nagynémet egység, sem a különféle, a Habsburg Birodalmat kiváltó »Dunai Szövetség«

A 20. század egyik legnagyobb magyar történésze,
Kosáry Domokos (1913-2007)

vagy »keleti-Svájcc« elképzelések, sem a valamiféle magyar birodalomról szóló víziók nem bizonyultak járható útnak. Ha alternatívát keresünk, azt nem a külső, nemzetközi pályában lelhetjük fel. (...) A Birodalomnak nem volt alternatívája, a Birodalom belső szerkezetének annál inkább.»

A 19. századi magyar nacionalizmusnak Gerő szerint három alaptétele volt: 1. Magyarország területi egységét nem lehet megbontani. 2. Magyarországot a magyaroknak kell uralnia és irányítani. 3. Az országnak függetlenné kell válnia. Ez programként 1848-ban válhatott volna valósággá, ezért 1848 afféle „érzelmi gyújtóponttá” vált. Innen megközelítve 1867-ben a „magyar nacionalizmus képes volt arra, hogy elérje mindazt – majdnem mindazt –, amire vágyott. A »majdnem mindazt« az 1867-es kiegyezés volt. Az ország területi egysége létrejött. Magyarországot a magyarok uralták. Viszont Magyarország nem lett független. A függetlenség hiánya több dimenzióban is megjelent. Az országnak közös uralkodója volt a Habsburg Birodalom többi részével. Nem volt külpolitikája, nem volt önálló pénze, mert a Monarchia egészében azonos pénz volt. (...) Közös volt a hadsereg, a magyar honvédség ennek csak kiegészítő részét képezte. A magyar gazdaság szimbiózisban élt Ausztriával, amiből egyébként inkább előnye, mint hátránya származott. A kiegyezéssel a magyar nacionalizmus óriási sikert könyvelhetett el.

67-es nacionalizmus energiáját és erejét a sikere adta: majdnem mindent elért abból, amit akart, és mindent elért abból, ami lehetséges

volt. Az ország gazdaságilag fejlődik, a magyar kultúra virágzik. A nacionalizmus egyetlen dolga, hogy óvja mindazt, amit kivívott, amit elért. Sikere az igazolása. A függetlenség hiánya azonban egy ugyancsak főáramlattá váló, alternatív nacionalizmus kialakulását ösztönözte, amely önmagát – a hatalmon levővel szemben – ellenzékeként fogalmazta meg.” Ez az erős érzelmi töltetű, a függetlenséget hangsúlyozó ellenzéki nacionalizmus azonban szerinte nem volt képes valódi alternatívát nyújtani, és teljes csődöt mondott. Hogy mégis sokakat vonzott, abban szerepe volt annak is, hogy 67-hez csak gyakorlati (gazdasági) eredményeket sikerült társítani, érzelmi azonosulást nem.

Ma Magyarországon egyszerre igaz a nemzetállami

önállóság és a (korlátozott szuverenitással járó) globalizáció, így a kor ilyen vagy olyan megítéléséhez most is lehet analógiákat találni, és a kor jelenségeit ismerve megállapíthatjuk, a dualizmus kora és mai világunk között sokkal több párhuzam van, mint amennyit sejténénk. Az akkori nagy gazdasági átalakulás is *hihetetlen anyagi felemelkedéseket* (és nagy bukásokat) termelt ki, amelyek a kortársak számára érthetetlennek tűntek. Okkal vagy ok nélkül sejtettek akkor is politikai kapcsolatok gazdasági sikerek mögött, és a *korruptió vádai* a politika legtöbb szereplőjét utolérték (vö. Deák bonmot-ját *Lónyay Menyhért* miniszterelnök „nagy zsebéről”). A dualizmus „nyugalmi időszakának” meghatározó alakját, *Tisza Kálmánt* aligha véletlenül nevezték a *generálisnak* pártjában, politikájában erőteljesen támaszkodott megbízható híveire, „a mamelukokra”, a vele eltérő véleményen lévők nem sokáig maradtak a hatalom közelében. Akkor is késhegyig menő viták kísérték „a giccses”, a hatalmas költségvetésű, „szükségtelen” állami (presztízs) beruházásokat (*Hősök tere, budai vár, mauzóleumok, millenniumi rendezvények*), amelyek gyakran nem az eredeti tervek szerint, hanem jóval drágábban valósultak meg. A korszak második felében a *politikai „párbeszéd”* gyakran fajult tettelegességbé, a hangos, de a hatalmat átvenni nem képes (és valódi alternatívát nem nyújtó) ellenzék gyakran élt a botrányokozás, a parlamenti obstrukció eszközével, de nem volt ritka az *ellenfelek demonizálása* sem (l. *Ady és Tisza István „vitája”*). A társadalom

nagy része nem volt elégedett a rendszerrel, de sem eszköze, sem képessége nem volt a leváltásához, mert a lehetséges alternatívákat kockázatosnak látta. Épp így szemben állt egymással a „hazafias nacionalizmus” („kuruckodás”) az *európai mintakövetéssel* („kozmpolitizmus, hazaárulás”), és legalább ennyire viták tárgyát képezte az elnyomó hatalmakhoz, különösen (a cári) Oroszországhoz fűződő viszony alakulása. És már akkor megfigyelhető volt a *társadalom érzelmi/lelki kettéosztottsága*, amely egy idő után csaknem lehetetlenné tette az érdemi vitákat: az energiákat szimbolikus kérdésekre fecsérelték, sok fontos problémát viszont meg sem kíséreltek megoldani. Erős bázisa volt akkor is a *panasz kultúrájának*, az aktuális rendszer „leszólásának”, amely egy idő után minden baj forrásává vált. És akkor is vitatták, hogy a *gazdasági/politikai racionalitás* vagy az *értékelvűség, jogszerűség-e* az elsődleges a mindenkori döntésekben.

De bármely korszakot csak onnantól lehet objektívebben értékelni, ha látjuk, mi következik utána. (L. még Mátyás uralkodása). Mint láttuk, a saját korában sokat szidott dualista rendszer idővel sokkal kedvezőbb megítélést kapott. Talán az sem véletlen, hogy amikor az Európai Unió és tagállamok jogköreiről heves viták dúlnak, olyan (magyar) javaslat is elhangzott, hogy *az EU-t az Osztrák-Magyar Monarchia mintájára kellene átalakítani*. Hogy ez mennyire reális, talán mellékes is, mindenesetre mutatja, hogy – minden hibájával együtt – létezik egyfajta *nosztalgia* a dualizmus kora (vagy annak bizonyos elemei) iránt. Talán azért, mert a régió problémáit az utódállamoknak azóta sem sikerült megnyugtatóan rendeznie, és a térség lemaradása a fejlettebb nyugattól ma épp olyan valóság, mint 100 évvel ezelőtt volt.

(Az írás az *Ady Endre Városi Könyvtárban* 2017. május 26-án elhangzott előadás szerkesztett változata.)

Mayer János

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk továbbra is előfizethető. **Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600**

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára: **330 Ft.**

Éves előfizetési díjaink a következők.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft

Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft

Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Búcsú a Baja térségi házi orvosok doyenjétől

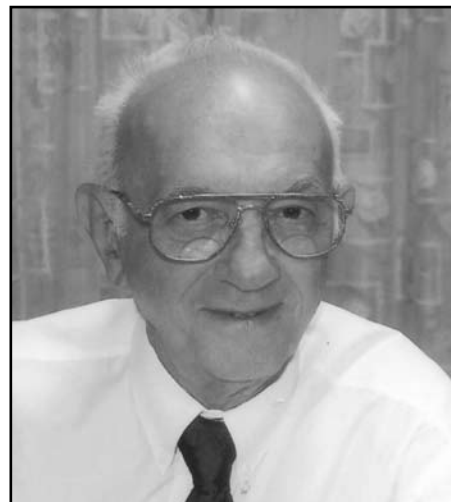
Dr. Pataki Kálmán emlékére

■ 2017. október 20. verőfényes kora dél-utánján családtagjai, kollégái, korábbi hercegszántói és térségbeli páciensei, valamint bajai barátai és tisztelői gyászba öltözve gyülekeztek a Rókus temető bejáratánál, hogy végső búcsút vegyenek tőle. A sírkert kápolnájában, a hamvait tartalmazó urna melletti fényképen a személyiségét hűen visszatükröző, élénk tekintetű, kissé mosolygós, enyhén napbarnított arc volt látható, megannyi koszorúval és virágcsokorral a környezetében. A 14 órakor kezdődő, római katolikus szertartás szerinti búcsúztatást a hercegszántói plébános celebrálta, abba is beavatva a kápolnát zsúfolásig megtöltő és azon kívül rekedt gyászoló sokaságot, hogy nemcsak néhai szülei és saját orvosát, hanem barátját is búcsúztatja. A gyázmise órájában vázolta fel a gyógyíthatatlan betegségben, 81 évesen elhunyt orvos pályaképét, megrendítően szólva a betegágy melletti utolsó találkozásairól is. Miután a hamvakat tartalmazó urnát a családi kriptába helyezték, 2017-ben, mindenszentek napján sokan kötelezőnek érezték, hogy lelki üdvéért imát mondjanak, virágot elhelyezzenek, mécesest gyújtsanak ő sírjánál is.

A „klottgatyás, mezítlásbas gyermekként felnőtt”, ám akkor már 78. életévében járó, Hercegszántón 50 éve házi orvos egy vele készült interjú azon kérdésére, hogy családi elvárás volt-e az orvosi hivatás, így válaszolt: „*Nem. Engem itt nem vettek fel a középiskolába se. Apám vallásos ember volt, Mindszenthyt fogadta a város nevében, ez nem volt jó pont akkoriban. Otthon is sokszor láttam betegeket, hallottam őket beszélgetni, megfogott ez a lég-*

kör: Nem is volt más vágyam.” Az interneten is elérhető interjúban arról is olvashatunk, hogy Hercegszántó „(...) nagy falu volt, jelentős külterülettel, Hóduna 11 kilométer, Budzsak 5, Karapancsa is különleges... Sosem lehetett tudni, hogy öt perc múlva hol leszek”. Hogy 77 évesen miért csinálja még, ezt válaszolta: „*Szeretem... Konfliktusom jóformán nem volt, megadom a tiszteletet mindenkinek, meg ami orvosilag jár... Én elégedett vagyok, amikor visszatekintek.*”

Családi kötődéseim az ő családjához generáció-hosszban mérhetők. Anyáink egykor Baján ugyanazon iskolába – tudomásom szerint egy osztályba – jártak, és tudtommal barátok is voltak. Orvos-apáinkat nemcsak szakmai kapcsolatok fűzték egymáshoz, hanem magyarságtudatuk, lelki beállítottságuk is. A sorainkból a közelmúltban távozott *dr. Pataki Kálmánhoz* – lévén, hogy Baja térségében közös ténykedésünk több évtizedes múltra tekint vissza – ezernyi szállal kötődöm. Annak idején, míg az ún. körzeti orvosi havi továbbképzések kötelezően előírtak voltak, számtalanszor szorítottunk kezét. Volt, hogy a ma már nem létező Belvárosi cukrászdában játszottunk sakkpartikat. Volt idő, amikor Szeremle egykori házi orvos, néhai *dr. Varga János* segítőként mi ketten vállaltuk a „szakszervezetis” szerepkört – és hosszan sorolhatnám még a közös emlékeket. Külön emlékezetes számomra az a hosszú beszélgetés, amelyet félrevonulva, négyszemközt folytattunk a központi házi orvosi ügyelet épületavatását követő fogadás órájában. Ekkor tudtam meg, hogy orvos-

Dr. Pataki Kálmán

egyetemi éveiben *Iharossal, Rózsavölgyivel* és *Táborival* közösen – *Iglódi* mester felügyelete mellett – trenírozta magát a „hosszúfutásra” – amit teljesített aztán becsülettel, orvosként is, „magányosan”, 50 éven át, Hercegszántón... Végül örökre emlékezetes számomra az az utolsó beszélgetés is, amely egy nappal azt követően (2017. szeptember 16-án) történt, hogy megtudtam: nagybetegen fekszik a Bajai Szent Rókus Kórház I. belgyógyászati osztályának egyik kórtermében. Egy példaadó, élethivatását mintaszerűen betöltött orvostól búcsúztam el akkor kemény kézfogással, baráti öleléssel. Baja térsége házi orvosainak doyenje volt. Örök nyugalmat Nekí!

Péter Árpád dr.

A Bajai Honpolgár Alapítvány támogatói 2017-ben

- Alsó-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság
- Arculat Nyomda Kft.
- Baja Város Önkormányzata
- Bajai Szent Rókus Kórház
- Bányai Júlia Szakképző Iskola
- Daru Déli Dűlő Kft. – Dragan borászata
- EMEL Kft.
- FORINT-Soft Kft.
- Ganz Transelektro Közlekedési Berendezéseket Gyártó Kft.
- Göldner Tibor mestercukrász
- Koch borászat
- Mogyi Kft.
- Dr. Péterfi Tamás
- Rita Virág Bt.
- Dr. Sümegei József

Köszönjük mindannyiuk szíves támogatását!
Segítsék lapunk megjelenését 2018-ban is!

*Minden kedves
olvasónknak
áldott, békés
ünnepet kíván*

*a Bajai Honpolgár
szerkesztősége*

Képek a bajai bunyevátság múltjából, 3. rész

■ A bunyevácok, illetve más katolikus délszláv népcsoportok tagjainak bajai betelepüléséről – ellentétben a környező Észak-Bácska falvaival – nincsenek 1687 előttről hiteles forrásaink. Ennek ellenére egyetértek Vass Előddel, aki a *Baja története* című monográfia török hódoltság koráról szóló fejezetében azt írta, hogy amikor a belgrádi bosnyák ferences katolikus püspökök bácskai vizitációs körútjaik alkalmából a falvakban nagy számban bémálták meg bunyevácokat és sokácokat, közöttük bajai lakosok is akadhettek. Bosnyák ferences források szerint a török hódoltság idején a boszniai Olovo kolostorának szerzetesei végeztek pasztorációs tevékenységet Bácskában. A Bajától délebbre fekvő vidékeken az eredetileg ugyancsak az olovóiak által benépesített bácsi bosnyák ferences kolostor szerzetesei szolgáltak, egyes források szerint már 1531-től (ez az adat a zombori ferences háztörténet 1781-es feljegyzéséből való, ahol az áll, hogy az első bosnyák ferencesek 1531-ben kerültek Zomborba). A bunyevácok 17. századi észak-bácskai jelenlétét magyar források is megerősítik, így a Baja környéki területet birtokló kalocsai érsekség összeírásai (így egy 1543-as keltezésű, de Szakály Ferenc szerint csak 1650 vagy 1675 táján keletkezett irat), amelyekből kiderül, hogy az adófizetők között katolikus horvát népesség is van, valamint fennmaradtak az észak-bácskai katolikus rákok adóügyben 1660 és 1680 között Fülekre írt magyar nyelvű folyamodványai is (a magyar adók behajtását a hódoltság ezen részében a füleki végvár őrsége intézte, mert itt székelte a térségben illetékes ún. hódolt vármegyei hatóság).

A *bajai ferences háztörténet* (*Historia Domus Bajensis* – a továbbiakban HDB) állítása szerint az olovóiaknak Baján is volt rendházuk már a hódoltság korában, ugyancsak Vass Előd véleménye szerint ez szerény polgárház lehetett, templom nélkül. Kőhegyi Mihály viszont megkérdőjelezte a ferencesek jelenlétét a török alóli felszabadulás előtt, és feltételezte, hogy a háztörténet adata az 1687 utáni időszakra vonatkozik. Az viszont bizonyos, hogy 1688-ban már jelen voltak a bosnyák ferencesek Baján, mert a városon átutazó Trauttmansdorf gróf az egykori dzsámiban (ami a középkorban katolikus templom volt) szentmisén vett részt. A misét két ferences szerzetes mondta. Kőhegyi véleményét újabban osztja a bosnyák ferencesek magyarországi múltjának jeles horvát ferences kutatója, Emanuel Hoško is.

A bosnyák ferences, majd 1757-től Kapisztrán Szent János rendtartomány egykori székhelye, a Fő utcai Szent Ferenc Sebei templom Budán. Itt működött a 18. században a horvát kultúrtörténetben jelentős szerepet játszó budai horvát kultúrkörnek otthont adó ferences felsőoktatási intézmény, a Studium generale 1722 és 1783 között

A törökellenes felszabadító harcok súlyos pusztulással jártak a Duna-Tisza közén, ennek ellenére nem szűnt meg a bunyevácok jelenlétének folyamatossága, a harcok elől elmenekülő népesség egy része visszatért. Az 1687-ben Dujo Marković és Juro Vidaković kapitányok vezetésével beköltöző, s az uralkodótól a Baja-Szeged-Szabadka háromszögben letelepedési engedélyt kérő 5000 fős népesség inkább csak a bunyevác bevándorlás utolsó hullámának tekintendő. A katolikus dalmaták letelepedési igényéről Miksa Emánuel bajor választófejedelem értesítette az udvari haditanácsot. A haditanács elnöke, miután meghallgatta a beköltözni kívánó bunyevácok kérését, és ígéretüket vette, hogy harcolni fognak a török ellen, 1687 szeptemberében Antonio Caraffa tábornokon keresztül engedélyt adott a letelepedésükre. Az 1687-es bácskai bunyevác betelepülésre vonatkozó forrásokat először Iványi István közölte. Egyes adatok szerint ekkor 16 500 személy költözött a részben ma is horvát etnikai területről Baja, Zombor, Szabadka és Szeged térségébe (bár van ennél jóval alacsonyabb becslés is). Ugyanakkor valójában 1690-ben és 1697-ben is érkeztek katolikus délszláv menekültek a Magyar Királyság területére, nemcsak Szlavóniába, hanem szintén biztosan magyar földre is. Nem voltak valamennyien bunyevácok: Belgrádból az ottani bosnyák, valamint raguzai katolikus kereskedő kolónia tagjai a szerbekkel együtt

menekültek, amikor a város 1690-ben ismét török kézre került, de a boszniai Tuzla környékéről is jöttek katolikus bosnyák menekültek (ez utóbbiak a sokác népcsoporthoz tartoztak), majd 1697-ben Savoyai Jenő boszniai hadjáratát követően a visszavonuló keresztény csapatokkal együtt Szarajevót és a többi boszniai várost szinte valamennyi katolikus városi polgár elhagyta (az oszmán állam délszláv területein található nagyobb városok – Szarajevó, Belgrád – katolikus polgársága eredetileg nézve vegyes összetételű volt. Voltak köztük boszniaiak, hercegovinaiak, de a hódolt horvát területekről, sőt Dubrovnikból, Splitből letelepedett kereskedők is). Véleményem szerint joggal feltételezhető, hogy a 17. század végén a magyarországi városokban, Budán, Pécsen, Baján, Szegeden, Mohácson megjelenő jelentős számú katolikus délszláv kézműves és kereskedő az említett balkáni városok polgárságából származik. Baján az összeírásokban 199 kézműves szerepel! Ezek az eredetileg nem kizárólag a bunyevác népcsoporthoz tartozó bevándorló polgárok Baján, a jelenlévő létszámában nagyobb bunyevác agrárnépesség körében később elbunyevácodtak, egybeolvadtak velük, de a bajai bunyevác tájszólás néhány kisebb-nagyobb eltérése a falusi bunyevácok nyelvével, valamint több, nem bunyevác eredetű katolikus délszláv vezetéknevű alighanem erre a tényre utal. Mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a 17-18. századi forrásokban

Pécsett és Budán felbukkanó illír-dalmata ezüstművesek, szegedi dalmata szíjgyártók, vagy az olyan jellegzetesen keleti mesterség művelői, mint a budai „tabakosok” (szattyánbőr-készítők) aligha az új hazában sajátították el mesterségüket. A kérdés még további kutatásokat igényel, de tekintettel arra, hogy a bunyevácok, sokácok, katolikus bosnyákok többsége állattenyésztő vagy földműves volt, szerintem az említett magyar és persze szlavóniai városok új lakói közt kell keresnünk Bosznia 1680-as, 1690-es években eltűnt katolikus polgárságát. A kamarai korszakban és 1711 után is érkeztek más horvát származású betelepülők, pl. a horvátországi nemesi családból származó, de Bajára Nyugat-Magyarországról tisztviseleként áttelepülő *Kitanicsok*, a szintén horvátországi eredetű, a Bácskába Pozsony megyéből érkező *Pilasánovicok*, végül a Baját birtokul megszerző, szintén horvátországi gyökerekkel rendelkező, de felvidéki *Grassalkovichok*.

A Budai Kamara irataiban már az 1690-es évektől kezdve szerepelnek bajai – ahogy ők fogalmazzák – „katolikus és ortodox rác” adófizető polgárok, a legteljesebb körű összeírás 1700-ból való. Baja 1695-ig egyszerre volt határőrvidéki város és kamarai birtok, ami számos bonyodalom forrásául szolgált, de 1695 után *I. Lipót* rendeletére a határőrök, illetve azok a lakosok, akik nem kívántak polgári foglalkozásra áttérni, elhagyták a várost. Az 1696-ban az uralkodóhoz a település jogállása rendezéséért városi kiváltságokért forduló rácok többsége katolikus lehetett, mert a szerbek (a kereskedőket leszámítva) általában szívesebben választották a katonáskodást (ahogy később, a 18. században Szabadkát is elhagyták, amikor megszűnt a határőrvidék része lenni). A kiváltságlevél a (kamarai) mezővárosi szabadalmak mellett engedélyezi a „rác” nyelv használatát is. Ebben az időben, de gyakorlatilag később is, egészen a 18. század közepéig a katolikus bunyevácok (sokácok, bosnyákok stb.) és az ortodox szerbek abszolút többségét tették ki a város lakosságának, s még később is, nagyon sokáig, egészen a 19. század elejéig relatív többségben voltak a később betelepült német és magyar polgárok mellett.

A Rákóczi-szabadságharc Baja és Pécs életében nem sok jót jelentett. A császárhű Pécs 1704-ben előbb a kurucok dúlták fel, majd ugyanebben az évben az elvben császárpárti szlavóniai szerb határőrök is garázdálkodtak a városban. A szerencsétlen város katolikus magyar és bosnyák-horvát lakóit egyik fél sem kímélte. Baja fegyverforgatásra alkalmas katolikus és ortodox délszláv

népessége *I. Lipót* parancsára *Monaszerly* rác generális seregébe állt. Emiatt a kurucok előbb 1704-ben félig, majd 1708-ban teljesen elpusztították a várost. A *Baja története a kezdetektől 1944-ig* című várostörténeti monográfia vonatkozó fejezetében *Kiss Z. Géza* Rákóczi emlékirataira támaszkodva úgy vélte, hogy nem fedezhető fel kontinuitás Baja város Rákóczi-felkelés előtti és a felkelés bukása utáni délszláv népessége között. Ezt az állítást a Budai Kamara 1700. évi adóösszeírását összevetve az 1715. évi vel egy horvát nyelvű tanulmányomban már 20 évvel ezelőtt megkérdőjeleztem. Nemrégiben (2009-ben) *Kitanics Máté* pécsi kollégámmal a *Bácsország* folyóiratban, a kutatást kiszélesítve az 1720. évi összeírásra és a Baján 1717-től fellelhető anyakönyvekre, egyértelműen sikerült igazolni, hogy az 1703-ban, illetve 1708-ban elmenekült bajai bunyevác és szerb népesség jelentős része visszatelepült a városba. A 189 nevet tartalmazó 1700-as és a 237 nevet tartalmazó 1715-ös összeírásban több mint 50 vezetőknév azonos. Köztük 34 családfő utóneve is azonos (olyan, egyébként viszonylag ritka nevű egyének is szerepelnek, mint *Ivan Czernogatya*, *Tadija Miljacski*, *Cvijo Barakovics*, *Misko Kitanics*, *Janko Szpiplacski* stb.), sőt, sokan közülük az 1720-as összeírásban is megtalálhatók. A nevek alapján 1700-ban 175 délszláv, 10 magyar, 4 német, 1 szlovák szerepel a lajstromban, míg 1715-ben 211 délszláv, 11 magyar, 14 német és 1 román lakott Baján. Az 1715-ös és az 1720-as összeírásban a nemzetiségi arányok nem változtak (63 családnév és 48 személy vezető- és keresztnéve azonos), feltehetőleg magyarországi belső migráció révén 80 új délszláv vezetőknév is megjelenik. Az 1700-as évi összeíráshoz képest a katolikusok aránya növekszik, noha már akkor is többségben voltak az ortodoxokhoz képest. A bajai anyakönyvek megjelenését követően könnyű megkülönböztetni a bunyevác népességet a szerbtől, mivel előbbieket a teljes horvát nyelvetterületen elterjedt katolikusokra jellemző utónévalakokat használták, s ezek alapján legtöbbször az 1700. évi

összeírásnál is lehetséges megkülönböztetni a jellegzetes szerb névalakot használó polgároktól. Itt jegyezném meg, hogy az adóösszeírásban szereplőknél több család élt Baján, mert nem mindenki volt adóköteles (pl. új jövevények, nemesek, papok, szerzetesek stb.). Így saját családom neve először 1701-ben szerepel a ferences háztörténetben („*Soksevic Mihály öltöztetett be laikus noviciusnak.*”), az anyakönyvekben 1719-ben jelenik meg, de az 1720-as adóösszeírásban ilyen nevű családfő nincs az adózók között. *Mándity Zsviko* kutatásaiból tudjuk, hogy a Rákóczi-felkelés idején egy Soksevic szerepel a budai polgárórságban, tehát valószínűleg a császári csapatok kezén levő városban letek menedékre, s innen jöhettek vissza a harcok elmúltával Bajára.

Baja a visszatérőknek és az új beköltözőknek köszönhetően újjáéledt, 1714-ben 24 iparos és 10 kereskedő van a városban, de 1720-ban már 56 iparos lakik és dolgozik az újjászülető településen. Nem állja meg a helyét azonban *Kiss Z. Géza* állítása, miszerint „*A szatmári béke utáni időszakban a város fokozatosan német jelleget öltött.*” *Mándity Zsviko* kutatásai alapján még 1770-ben is 377 bunyevác, 126 szerb család volt Baján, és csak 200 német, valamint 120 magyar, 29 szlovák és 1 zsidó familia élt ekkor a városban. A relatív délszláv többséget még

Matija Petar Katančić (Katanics Máté), a horvát neoklasszicista irodalom és tudomány legkiválóbb képviselője, a magyar régészetekutatás egyik megalapítója a pesti egyetemen. Az első, teljes, nyomtatásban megjelent horvát Biblia-fordítás szerzője az 1767/68-as tanévben a bajai ferences iskola tanulója volt

a bajai háztulajdonosok 1803. évi összeírása (amelyet *Paul Flach* jelentetett meg Németországban) is bizonyítja, ráadásul nemcsak a vezetéknevek igazolják állítástomat, hanem az összeírók által eredeti délszláv formájukban feljegyzett keresztnévek is. Utóbbiaknál megint jól elkülöníthetők a bunyevácok horvát nyelvterületen használatos utónevei (pl. *Bariša, Joso, Mato, Franjo, Antun, Ivan, Blaž, Grga, Miso, Stipan* stb.) az ortodox szerbekétől (pl. *Jovan, Acim, Mihajlo, Vasa, Dimitrije, Gligorije* stb.). A város délszláv jellege csak a reformkorban kezdett erőteljesen visszaszorulni, de nem a német, hanem a magyar jelleg javára. 1829-ben rendelettel határozzák meg Baján, hogy az éjjeliőrök ne rác, hanem magyar nyelven hirdessék az idő múlását, vagyis addig a korábbi többség nyelvén hirdették. Amúgy nem helyes a rác szót itt automatikusan szerbnek fordítani. A szerb polgárok általában módosabbak voltak, mint a katolikus alsóvárosiak, emiatt valószínűleg több bunyevác vállaltatott éjjeliőri szolgálatot.

A 18. században a város dalmata vagy illír néven emlegetett lakossága mind Baja gazdasági életében, mind pedig közigazgatásában fontos szerepet játszott. Egészen 1764-ig a várost három nácio tanácsstagjai irányították: a dalmata (*Natio Dalmatica*), a szerb, illetve a görög nem egyesült keresztény (*Natio Graeca non unita*) és a német (*Natio Germanica*). Ők adták az esküdteket, és közülük került ki a bíró (*iudex*) személye. A *Natio Hungarica* (néha *Natio-Hungarica-Dalmatica*) csak 1765-től jelenik meg a forrásokban (városi *Protocollumban*), de eleinte egy-két ténylegesen magyar nevű tagja mellett a korábban a *Natio Dalmatica* tagjaként feltüntetett bunyevác szenátoro-

kat a magyar nemzet tagjaként tüntetik fel (pl. id. *Harlikovics András*, aki korábban a *Natio Dalmatica* színeiben volt bíró. Ez azonban véleményem szerint csak a nemesi-rendi haza tudat, a „hungarus” tudat megjelenését jelzi, és nem nyelvi, vagy teljes körű nemzeti asszimilációt, hiszen a ferences háztörténet tanúsága szerint 1768-ban az egyébként magyar származású főbíróval, *Nagy Istvánnal* szenátortársai a hagyománynak megfelelően a *Parochia Illyrica*, vagyis az Illír Plébánia templomában (a ferences templomban) illír nyelven tetetik le az esküt (1722-től volt Baján külön német-magyar plébánia).

A nemzetiségi különbözőségeknek nyoma volt a gazdasági életben, tudomásunk van az illír szücsök céhének létezéséről. Pécssett az illír céhek, pl. ezüstművesek horvát nyelven vezették céhes irataikat, jegyzőkönyveiket. Lehet, hogy Baján is így történt, ez további kutatásokat igényel, amennyiben fellelhetőek a források.

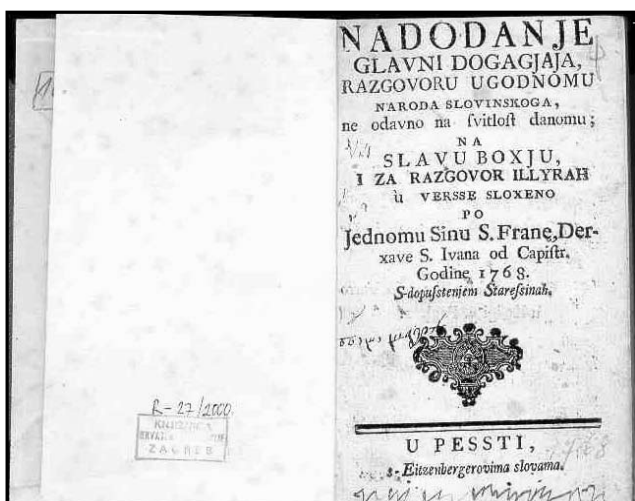
Nem szabad elfeledkeznünk arról a tényről, hogy dalmata (horvát-bunyevác) eredetű nemesek is éltek Baján, többüknek palotája, illetve kúriája, háza volt a városban (*Latinovicsok, Vojnicok, Pilaszánovicsok, Rudicsok* stb.) A 18. században még bizonyosan beszéltek őseik anyanyelvét, hiszen az első közülük, aki magyarosította vezetéknevét a 19. század legelején, báró *Bernyákovics József* bajai plébános (fivérével együtt *Bernátffyra* változtatta), a ferences háztörténet tanúsága szerint ünnepeken illír nyelvű hitszónokként szerepelt. Néhány évtizeddel korábban ez még inkább így volt, a velük azonos származású ferences szerzetesek büszkéek voltak nemességüket kapott véreikre. Ezt igazolja a ferences háztörténet írójának

bejegyzése *Latinovics Péter* Bács-Bodrog vármegyei alispánná választásakor, amikor lelkesen így magasztalja a kolostort és templomot mindig bőkezűen támogató nemesurat: „*Vere gloria et decus gentis Illyricae!*” (Valóban dicsősége és díszje az illír nemzetnek). Egyébként a *Latinovics* beszélő név: jelentése latin, vagyis katolikus közösséghez tartozó (az ortodox szerbek körében fellelhető hasonló nevű családok neve őrzi egykori katolikus vallási hovatartozásuk emlékét). A

Martinovics Ignác, a magyar jakobinus mozgalom vezetője 1773-ban a bajai ferences kolostor filozófiai iskolájában tanult

Latanovics alak nem több elírásnál. Egy Felső-Bácskában is feljegyzett bunyevác népballada, a *Šuićkinja Mara i dva Latinovića* (A suicai Mária és a két Latinovics fivér) utal a család s egyben a bunyevácok származási helyére. A Dinári-hegység északi oldalán, a Kupresi mező mellett van Šuica, s a balladában szerepet kap a környék neves hegye, a Malovan is. Ugyanerről a büszke illír-dalmata tudatról tanúskodik a ferences kolostor gárdiánjának, a bajai születésű *Pestalics Gergelynek* (Grgur Peštalić) epikai költeménye, a *Dicső nemes Bácska emlékezete* (*Dostojna plemenite Bačke uspomena*). A bácskai nemesi bandérium is csatlakozott a magyar nemesség menetéhez, amely fogadta és Budára kísérte a *II. József* által bécsi kincstárba vitetett, majd 1790-ben a magyar rendeknek visszaszolgáltató Szent Koronát, és *Pestalics* ezen illír származású nemesek dicsőségét, illetve korábbi tetteiket zengte költeményében. Az igen népszerű mű öt kiadást ért meg! Nemcsak a ferencesek kötődtek erősen az „illír-dalmata” nemességhez és polgársághoz, de a bunyevác nemesek és polgárok sem sajnálták a pénzt saját plébániatemplomuk építésére, díszítésére. A ferences háztörténet részletesen feljegyzi a *Latinovicsok, Pilaszánovicsok*, de az egyszerű polgárok adományait is. Az adományok egyben tanúsítják az adományozók nem lebecsülendő gazdasági erejét, de identitástudatukról is vallanak Ám nem csupán a háztörténet igazolja ezt. Az egyik aranyozott ezüstkehely adományozója, bizonyos *Jurkovics* – mint arról magam is meggyőződhettem – még a kehely talpán is feltüntette nemzetisé-

A budai születésű, de Baján több éven át tanító Emerik Pavich népszerű irodalmi alkotása, amely a 17. század végéi törökellenes harcokról és a magyarországi és szlavóniai horvátok betelepüléséről is szóló epikai költeményekkel egészítette ki a jeles dalmát ferences, Andrija Kašić Miošić művét

gi hovatarozását: Johannes Jurkovich Dalmata.

A ferences szerzetesi közö-
ség, a templom és rendház
rendkívül fontos szerepet ját-
szott Baja kultúrtörténetében,
nemcsak a bunyevácok, de
minden bajai szempontjából
is. Különösen fontos a város
iskolatörténetében, az okta-
tásban játszott szerepük. A
bosnyák rendtartományhoz
(Bosna Argentina) tartozó fe-
rencesek, mint láthattuk, 1688
óta vannak bizonyíthatóan je-
len a városban. A rendtarto-
mány központja a török elleni
felszabadító háborúk boszniai
kudarca után Budára került.
Magyarországra és Szlavó-
niába menekült a szerzetesek
többsége is (a szlavóniai és
magyarországi rész 1757-től
különvált Kapisztrán Szent
János rendtartomány néven,
de még sokáig, egészen a 19.
század első harmadáig fontos

*A bosnyák ferencesek által épített bajai Páduai Szent Antal templom,
az egykori Parochia Illyrica, a bunyevácok plébániája*

szerepet játszottak benne a horvát származású szerzetesek). A Rákóczi-szabadságharc idején a bajai ferencesek a szerémségi Újlakon letek menedékre, de már 1710-ben visszatérnek, 1721-ben már konvent (rendház) rangjára emelik kolostorukat. Az új kolostorépület 1722-ben kezd épülni, a templom 1732 és 1765-67 között készül el. Az első ferences iskola 1696-ban létesült Baján. A visszatérés után az oktatás új lendületet kapott. 1722-ben elemi iskola van már Baján. Tanítási nyelve, tekintettel a fentebb említett nemzetiségi arányokra, aligha lehet más, mint illír (dalmata). Emanuel Hoško kutatásai szerint 1725 és 1783 között a bajai kolostor falai között filozófiai rendi középiskola működik (latin a tanítás nyelve), amely szorosan kapcsolódik a rendtartomány budai felsőoktatási intézményéhez, az 1722-ben teológiai és filozófiai karral rendelkező Studium Generale-hez. Míg a filozófiai oktatás Baján a ferences rend utánpótlását szolgálja, addig az 1757-ben létesült latin iskola már világiakat is befogad. Ez a bajai gimnázium tulajdonképpen elődje, de a későbbiekben az 1777. évi Ratio Educationis, illetve további modernizációs törekvések jegyében megalakított gimnáziumban is a ferencesek vállalják az oktatást, egészen 1851-ig.

A budai ferences kultúrkör nemcsak latin nyelven alkotott, hanem horvátul is (illír-bosnyák vagy dalmata nyelven), és élénk kapcsolatot tartott fenn nemcsak a rend

szlavóniai kolostoraival, de Zágrábbal is. A bajai rendi filozófiai középiskola, de a latin iskola oktatói között is megtaláljuk a budai kultúrkör több tanárát. Az első tanár a bajai születésű *Petar Lipovac* volt, akit a háztörténet Bajai Péterként emleget, de tanított itt *Emerik Pavich*, a budai Studium generale későbbi neves tanára is, aki nemcsak latin nyelvű teológiai és történelmi munkákat alkotott, de horvátul verseket is írt, s 1746-tól 1780-ban bekövetkezett haláláig szerkesztette és kiadta Budán a nép számára az *Illír kalendáriumot* (két példány maradt fenn, még további két évjáratból származó példány tartalmát ismerjük). A kalendáriumi részen kívül Pavich többek között Ezópusz meséit adta közre az illír-dalmata olvasók anyanyelvén, ezen kívül történelmi tárgyú epikai költeményeket, valamint hasznos tanácsok sorát). A kalendárium eljuthatott Bajára is, bár itt nem maradt fenn példány (általában a kalendáriumokat egy idő után nem őrizték tovább az olvasók). A budai ferences kultúrkör egyébként a horvát helyesírás reformja terén is szerepet játszott. A korábbi évszázadokban a bosnyák ferencesek a cirill ábécé boszniai változatát, az ún. boszancsica írást használták, tudjuk, hogy a bajai kolostor gvárdiánja, *Karagics Lukács* a 18. század első harmadában még ragaszkodott ehhez az írásmóddhoz. A latin betűs környezetben azonban rendtársai, a budai felsőoktatási intézmény tanárai, a Baján is megforduló *Lovro Bracsuljevics* és *Sztpán Vilov* új latin betűs, de a horvát nyelv

hangjaihoz jobban igazodó, az úgy írj, ahogy beszélsz elvének megfelelő ábécét és helyesírást alakítottak ki. Vilov két betűjét (nj és lj) még a *Ljudevit Gaj*-féle helyesírási reform sem tudta kiszorítani a horvát ábécéből (az s-š, gy-đ, zs-ž., dzs-dž esetében nem Vilov, hanem Gaj javaslata vált gyakorlattá). Az illír ferences szerzők nemcsak kalendáriumot, de verseket, színműveket és egyéb népszerű vallási irodalmat és imakönyveket is kiadtak az egyre nagyobb számban olvasni tudó városi polgárság számára. A bajai kolostori iskola növendékei közt megfordult a későbbi neves történész, régész és Biblia-fordító *Katanacsics Mátyás Péter*, valamint a magyar jakobinus mozgalom vezetője, *Martinovics Ignác* is. Ugyan *Patacsich Ádám* kalocsai érsek 1780/81 fordulóján elvette a bajai ferencesektől a plébániát, s ekkortól a város dalmata lakói is a belvárosi plébánia alá tartoztak, a kapcsolat a bunyevátság és a ferencesek között nem szűnt meg. Bár több horvát és magyar szerző is úgy véli, ekkortól indult meg a bajai bunyevácok asszimilációja, ez a folyamat (különösen a nyelvi asszimiláció) azonban még jó sok évtizedig eltartott, s igazából csak a huszadik század közepe táján fejeződött be, de erről a kérdéstről, valamint a bajai bunyevácok népszokásairól, saját családomtól hallott történelmi-kulturális érdekességekről a sorozat befejező részében kívánok megemlékezni.

„A kocsit közösen kell húzni..”

Szabó Mártonnal és Szabó Attilával a családi vállalkozás lehetőségeiről, az újonnan megnyílt Elizabeth Hotelről

■ *Alig egy hónapja, hogy hivatalosan is megnyitotta kapuit, és máris nagy népszerűségnek örvend a Bokodi úton található Elizabeth Hotel. Az egykori Banara hamvaiból fönixként újjászülető intézmény még keresi a helyét a bajai szálláshelyek között, de úgy tűnik, a határozott elképzelések, a szakértelem és az igyekezet meghozza a gyümölcsét. A családi vállalkozást apa és fiai, SZABÓ MÁRTON (a Fitohorm Kft. egyik alapítója), SZABÓ BALÁZS és SZABÓ ATTILA vezeti. Mártonnal és Attilával beszélgettünk a múlttól és a jövő terveiről a szálloda hangulatos éttermében.*

A Szabó család három generációja

Szabó Márton: Rémen születtem. Tíz évet töltöttem falusi körülmények között, ahol saját magunk oldottuk meg a mindennapi dolgainkat. Ott az ember hozzászokott ahhoz, hogy nem szolgálják ki, hanem magának kell megtennie mindent. Később az iskolák másfelé szólítottak: Kalocsára, Kiskunhalasra, Keszthelyre. Agrárvégzettségű vagyok, hét évet Bátmonostoron, három évet Érsekcsanádon dolgoztam, növénytermesztőként, mezőgazdaságban kamatoztattam a megszerzett tudásomat, és jól is éreztem magam ebben a szakmában. Utána a FitoHorm tápanyag termékcsalád megszületéséhez hívtak a vaskúti Bácska termelőszövetkezetbe (akkor még így hívták), ők kezdték ezt a tevékenységet. Már a mezőgazdasági pályám kezdetén foglalkoztam tápanyagokkal, azok felhasználásával, hatásmechanizmusával. Ez ösztönzött arra, hogy felvegyem a kapcsolatot az akkor még *Agromax* néven elhíresült termék gyártóival. Ez egy amerikai szer volt, amit én is kipróbáltam, 1977-ben a hozta Bábolnáról *Vámos Ferenc* akkori tsz-elnök, a Bácska tsz pedig vállalta a bevezetését. Gyártani még nem kellett, csak terjeszteni az országban, mezőgazdasági vonalon. En-

gem is érdekelt. Amikor ott dolgoztam, az érsekcsanádi Búzakalász tsz baromfitartással foglalkozott; még most is megvan a tojótelep. A baromfitrágyát kiszórtuk a területekre, ami a talajnak ugyan jót tett, de mivel magas a foszfortartalma, ezért cinkhiányt indukált. Elkezdtem azon gondolkodni, hogyan lehet ezt kiküszöbölni. Vittem az *Agromax* termékből, és próbálgattam permetezővel a kukoricán, hogyan hat. Így kerültem kapcsolatba az akkori vezetővel, akik később megkerestek, és hívtak dolgozni, mert az *Agromax* termékforgalmazása kereskedelmi és egyéb okok miatt abbamaradt. *Dr. Csánádi László* akkori tsz-elnök engedélyezte *Magoss Sándor* vegyipari osztályvezetőnek egy magyar termékcsalád fejlesztésének elindítását. Összeült egy stáb: három agráros és öt vegyész, tudományos és gyakorlati emberek, és kifejlesztettük a *FitoHorm* nevű termékcsaládot, aminek részese voltam, és amely találmányból szabadság is lett. Mindenki hozzátett valamit, ezért tudtuk létrehozni egy olyan anyagot, amelyet mindig újrakorszerűsítve a mai napig egyre eredményesebben használnak az országban. Ennek már 38 éve.

– *Kicsiből indult: hová fejlődött?*

Sz. M.: Az első években 200 ezer liter körül tudtunk eladni évente, de ez mindig emelkedett. Most kétfélmilliónál tartunk, tehát tízszeresére nőtt a forgalmunk, és ez pénzügyileg is látszik. Ehhez sok munka kellett, és persze jó kapcsolatok a kereskedőkkel, az agrárszférával. Az elsődleges tényező a minőség. A növény szempontjából jó a termék, a legtöbb tápanyaghiányos betegséget ki lehet vele küszöbölni.

Jó ideig ügyvezetőként tevékenykedtem, aztán jött a rendszerváltás, megszűntek a tsz-ek, átalakult a mezőgazdaság. 1990-ben az akkori kollégákkal megalakítottuk a Fitohorm Kft.-t. A változás nemcsak minket érintett, hanem a gazdálkodókat is, kb. 300 ezren lettek, és az 1400 tsz helyett őket kell felkeresnünk. A 90-es évek elején meg is éreztük a zökkenést, ráadásul egy olasz cég megvásárolta a részvénytársaság értékpapírjainak többségét, csak ők elsősorban nyúlinTEGRÁCIÓVAL foglalkoztak, más nem érdekelte őket. 1994-ben a kft. bérbe vette a bajai vegyüzemet, mivel a részvénytársaság nem akart különösebben foglalkozni vele, nem is fejlesztett, ezért mi igyekeztünk új utakat keresni, ami sikerült is. Most is olyan területi képviselőkkel dolgozunk, akik felkeresik a gazdákat, és „szaktanácsolják” a termékeinket. Igyekeztünk szót érteni az olaszokkal, hogy adják el a részüket, eleinte nem akarták, de később meg tudtunk velük egyezni. 2002-től gyakorlatilag a Fitohorm Kft. tulajdona lett mindaz, ami most is: az Ipartelepi úti telephely. Utána megvettünk még a környékben területeket is. Most kb. 10 hektáron működünk. Amikor a kollégák elmentek, kivásároltam az üzletrészeket, és a feleségemmel ketten voltunk benne, majd felcseperedtek a gyerekek, és ők is kaptak üzletrészt. Azóta is ott dolgozik mindkét fiam és a menyeim is: az egyikük főkönyvelő, a másik adminisztrátor. Amikor családi vállalkozás lettünk, úgy gondoltuk, érdemes bővítésen gondolkodni. *Balázs* fiam szakmája karosszerialakatos, ő autószervez indítását szorgalmazta. Szerencsére volt rá keret, éppen akkor indultak az uniós pályázati lehetőségek, nyertünk is, így lett egy autószervez-komplexumunk, szerelőműhellyel, vizsgabázissal, fényezőműhellyel, karosszéria-műhellyel: ezt vezeti Balázs, mára külön üzletgá alakult a Fitohorm Kft-n belül.

– Könnyebb vagy nehezebb családi vállalkozást működtetni?

Sz. M.: Szerintem nincs ennek nagy jelentősége. Ha munkáról van szó, akkor nem számítanak a kötelékek. Közvetlenebb kapcsolatban az ember jobban meg is tudja mondani a véleményét. Ezt a kocsit közösen kell húzni, ha boldogulni akarunk, másképp nem megy. Minden munkahelyen így van ez, a megélhetésért teljesíteni kell. Négy unoka van, gyorsan nőnek, meg kell teremteni számukra a jövőt. Attilának a vendéglátás a szakmája, az ő vágya volt, hogy legyen egy vendéglátó egységünk is. Még egy éve sincs, hogy elkezdtük: tavaly decemberben vettük meg, januárban kezdtük az építkezést. Nem laktunk messze annak idején ettől az épülettől, még emlékszünk arra, amikor itt egy faház állt, amelyet Piroskának neveztek, presszó működött benne, utána épült ide szálloda. Abban is jártunk, tartottunk itt családi eseményeket, Attila dolgozott is benne egy rövid ideig. Az épület aztán 12 év alatt amortizálódott, nem gondozta senki, újra kellett építeni, de még mindig nagyon sok munka van vele. Most már három lábbon áll a cég. Erre azért volt szükség, mert egyrészt a lehetőségekkel élni kell, másrészt a FitoHorm tápanyag forgalmazása kb. fél év alatt lepörög, márciustól augusztusig tart, utána már nem lehet forgalmat generálni. Az autószerelő-komplexum egész évben mozgatja a pénzt, így folytonos a cég likviditása, és a szálloda is állandóan működő tevékenység. Persze, csak akkor, ha jönnek a vendégek. Így ez az egész éves potenciál pótolja a FitoHorm Kft. bevételkiesését.

– Hogyan jött a szállodanyitási ötlete?

Szabó Attila: Nekem mindig is saját szálloda volt az álmom, és erről sosem mondtam le. Vendéglátó-üzletvezető a végzettségem. Hamar elkezdtem a vendéglátózást, nyitottam

A megújult Elizabeth Hotel a Bokodi úton

egy kocsmát Bátmonostoron, egyet pedig Vaskúton. Amikor azokat bezártuk, elhelyezkedtem műszakvezetőként a Fitohormnál, bár a mezőgazdasági tápanyagok annyira nem állnak közel hozzám. Ennek már 17 éve. Vártam közben a lehetőséget, és amikor jött, éltem is vele. Persze, még nincs teljesen kész, de reméljük, hogy a szálloda a jövő ősze már teljes pompájában fog ragyogni. Szeretnénk még bővíteni egy wellness részleggel és borozóval is.

– Mitől más ez a hely, mint a több bajai szállás?

Sz. A.: Próbáltuk behozni a bajai motívumokat. A falakat is (a folyosókon és a szobákban) Baja nevezetességeit ábrázoló fotók díszítik. Ezek saját képek: hívtunk egy profi fotóst, és elkészítettük vele a felvételeket. Az étlapunkon is sokféle halétel szerepel. Baját akarjuk népszerűsíteni, hiszen jönnek külföldről vagy más városokból, és fontos, hogy meglássák a helyi értékeket. A rendez-

vényeink is ezt a célt szolgálják. Ha elkészül a wellness részleg (többféle szaunával, egy nagy élménymedencével, masszázsszobával, pihenőszobával, jacuzzikkal), akkor pihenni vágyóknak fogjuk elsősorban ajánlani. 16 évesnél fiatalabb vendégeket oda nem fogunk beengedni, hogy ne zavarják a feltöltődni vágyókat.

– Nem jelent ez majd hátrányt? Sokan főként a gyerekbarát helyeket keresik.

Sz. A.: Szerintem inkább előny lesz. Aki igazán pihenésre, kikapcsolódásra vágyik, az értékelni fogja, hogy nincs körülötte nyüzsgés, gyerekzsivaj. A szállodánk egyébként természetesen nyitott a gyerekek felé is, csak a wellnessbe nem mehetnek majd be. Ez talán nem szokványos, de valóban van olyan igény a középkorosztály részéről, hogy szeretnének nyugodtan pihenni, a kisebbeknek pedig a wellness amúgy sem annyira érdekes. Jobban kedvelik a strandokat, szabadtéri fürdőhelyeket.

– Mennyi munka a szállodavezetés?

Sz. A.: Végeláthatatlan. Én reggel 6-kor kezdek kint a vegyüzemben, általában délig ott vagyok, utána jövök ide, és itt még rengeteg a teendő estig. Szerencsére a család még tolerálja ezt az életformát. A feleségem nagyon sokat segít; amit itt láthatunk, a bútorok, színek, a kiegészítők, az apró részletek kidolgozása, mind-mind az ő munkáját, ízlését, látásmódját dicséri, és hála istennek, sok-sok pozitív visszajelzést kaptunk már ezekre az apróbb-nagyobb dolgokra.

– Milyen a forgalom az első időkből?

Sz. A.: Növekvő tendenciát mutat. Hétfőként az étteremben már telt házunk van vasárnap délig, a hétköznapokon van még mit csiszolni. Most épp ezen dolgozunk. Napi ajánlatot szeretnénk kitalálni, de nem menürendszerben. Más éttermek is gyakran

Apa és fia a szálloda recepciója előtt

élnék ezzel a lehetőséggel: olyan napi ajánlatot kínálnak, amely elérhető árú. Össze is raktunk most egy menüsört, hamarosan teszteljük. Egyelőre főként helyiek járnak hozzánk étkezni. Szállóvendégekkel is elég jól állunk, különféle internetes ajánlófelületeken már fent vagyunk, ott elég sokan ránk találnak. Sok a telt házas időszak, ez a céges rendezvényeknek is köszönhető: volt, hogy kivették egyszerre mind a 27 szobánkat. Rendezvényekre igyekszünk alapozni, mert minél több rendezvényünk van, annál több a szálló- és a visszatérő vendég is. Szilveszterre pedig már készen lesz a közel 200 személy befogadására alkalmas rendezvényterünk is, ez újabb lehetőségeket teremt majd.

Sz. M.: Szerintem ez a szálloda valóban színfoltja lesz Bajának. Kb. jövő ilyenkorra lehet majd látni, mennyire válnak be a számításaink. Nagyon szép a pincénk, ott is lehet majd rendezvényeket szervezni, és a kollégák segítenek a működtetésben. Közben sajnós a feleségem tavaly elhunyt, a gyerekek pedig megkapták az üzletrészüket, mint tulajdonostársak, így most hármunké a cég. Egyelőre még a Fitohorm Kft. üzemelteti a szállodát is. A város és a Baja Marketing Kft. is örömmel fogadta az új létesítményt, pontosan tudják, hogy ez mindenkinek csak jót hozhat. Mi sem zárkóztunk el soha az együttműködéstől, részt vállalunk a rendezvényekből, főként a kultúra és a sport területén.

– Szép gesztus a feleségére emlékező névválasztás. Kezdetből egyértelmű volt?

Sz. A.: Én azt hiszem, igen. Egy darabig keresgéljük a nevet. A régit (*Banara*) semmiképp sem akartuk megtartani, annak ellenére, hogy a bajaiak ezt még úgyis sokáig így fogják emlegetni. Ez még a régi tulajdonosok (Bajai-Nagy-Radó) nevéből jött. Végül egyhangúlag elfogadtuk az *Elizabeth* nevet. Azért így, és nem Erzsébetként, mert abból már sok szálloda van, Elizabeth viszont csak egy, Gyulán.

A gyerekeknek is megvan benne a maguk része: az étteremben mind a négyükről elneveztünk egy-egy gyerekmenüt: Tamara, Dominik, Bence és Martin kedvence. Ezek valóban a kedvenc ételeik és palacsintáik. Persze, aligha van olyan gyerek, aki ne szeretné a palacsintát.

– Marci bácsiról köztudott, hogy egyik szívügye a kultúra, sokat is tesz érte.

Sz. M.: Nagyon szeretek olvasni, de a zene is a szívem csücske. 1968-tól néhány évig még játszottam a *rémi Rémusz* nevű beatzenekarban, de aztán be kellett vonulnom katonának, leszerelés után pedig már nem folytattam az aktív muzsikálást, viszont a zene végigkíséri az életemet. Hatalmas CD-gyűjteményem van, nálam állandóan kell,

Nem csak kívül, belül is látható a megújulás

hogy szóljon a zene. Egyik kedvenc műfajom a rock, a jazz és a blues. Támogattam ilyen jellegű eseményeket, koncerteket, amiket *Schmidt Toncsi és Fábik Zoli szervezett*. Idén is segítettem Zoli emlékkoncertjének létrehozásában. Most főként a *Bajai Múzeumbarátok Körével* dolgozunk hasonló szellemiségben.

– Attila mennyire követi ezt a vonalat?

Sz. A.: Nekem is fontos a zene, de én csak hallgatni szeretem. Főként az *Eddát*, amelynek igazi rajongója vagyok.

– A rendezvények szervezése mennyire tükrözi a saját ízlését, és mennyire szolgálja ki a vendégeket?

Sz. A.: Inkább a közönség ízlése a fontos. Persze, azért kicsit tágíthatjuk a határokat, de a közönség fogja eldönteni, mit szeretne. Nagyobb koncerteket nem tudunk szervezni, mert nincs elég helyünk, de unplugged zenéléseket igen. Inkább majd előzetes piackutatás alapján választunk meghívottakat.

– Mennyire támogatják a helyi termelőket?

Sz. A.: Őket helyezük előtérbe, amennyire csak tudjuk. Az itallapunkon látható: többféle borvidék nedűit kínáljuk, de a hajós-bajaiból négyfélélt is. *Sümegei Dragan, Koch Csaba, az Antal* pincészet és a *Sümegei és Fiai* borai is megtalálhatók nálunk. De ugyanígy vásárolunk helyi termelőktől az étterem számára.

– Ha tíz év múlva beszélgetnénk, milyen eredménnyel lennének elégedettek?

Sz. M.: Generációváltás történt, nálunk most már a család fiatalabb tagjaié az operatív szerep, én inkább a háttérből figyelek. A pályázatokat továbbra is követjük, és ha csak lehet, fejlesztünk. Amit eddig elértünk, azt önerőből, hitel és pályázatok nélkül építettük fel. Ha itt jól megszervezzük mindent, befejezzük az építkezést, és ide-

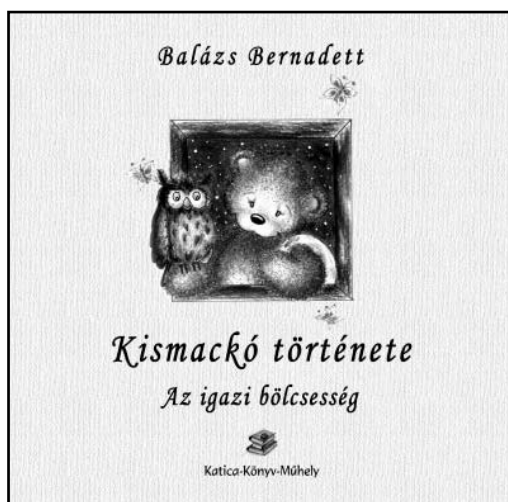
szoktatjuk az embereket, akkor én elégedett leszek. Próbálunk majd mindig megújulni. Fontos, hogy a vendégek érezzék, hogy itt törődnek velük, és akkor remélhetőleg érdekesnek tartják majd, hogy visszajöjjenek. Sokan érdeklődnek most is, az étteremben például speciális napokat tartunk: volt már halnap, libanap és pacalnap is. Nem ülünk ölbe tett kézzel: mindig dolgozunk. Örülünk, ha még jobban fejlődne a város ipara, lennének egyéb munkalehetőségek, hiszen azok hoznák az újabb szállóvendégeket is. Csak egy hónapja működünk, nem terjedt még el annyira a hírünk. Talán ez a téli időszak kedvező lehet, hiszen ilyenkor az emberek kevésbé vágnak ki pl. a Sugovica partjára sétálni, és szívesebben ismernek meg egy új helyet.

Sz. A.: Örülnék, ha tíz év múlva az *Elizabeth* olyan színfoltja lenne Bajának, ahová a helyiek, környékbeliek is szívesen járnak, akár egy vacsorára, egy wellnessezésre, baráti borozásra, és persze az állandó rendezvények is fontosak lennének. Tavasszal befejezzük a másik szárnyat is, ott lakosztályok is lesznek (két nászutas, két elnöki), valamint lesz lift a mozgássérültek számára, hiszen akadálymentesítésre is gondolunk.

– A legifjabb generáció hogyan áll a szállodaiparral?

Sz. A.: A fiam nyolcadik osztályos, éppen pályát választ, és a vendéglátás felé kacsingat. Nagyon szeretne egyszer ő is szállodavezető lenni. Már így is sokat segít nekem, amikor csak tud, itt van. Minden okunk megvan, hogy bízzunk a jövőben: van utánpótlás.

Az igazi bölcsességről – gyerekeknek

■ Mackós mesével nagyot tévedni nem lehet. Ezeket a kedves figurákat mintha egyenesen arra találták volna ki, hogy a gyerekek barátiként megkönnyítsék a fejlődést, tanulást, megértést, és időnként segítő mancsot nyújtsanak a gyerekkor útvesztőiben. Szinte mindenkinek van kedvenc mackós meséje, gondolkunk csak *Micimackóra*, *Vackorra*, *Brumira*, *Fülesmackóra* vagy épp a tévémacira, hogy csak a legnagyobb klasszikusokat említsem, de ott vannak a névtelen vagy kevésbé ismert mackómese-hősök is, akik tanulságos történeteken keresztül jutnak el a gyerekek szívéhez.

Balázs Bernadett első kötetes gyerekkönyvszerzőként így szinte biztosra ment, amikor verses meséje hőseül egy kismackót választott.

Egyszerű kis bocsk, különösebben neve sincs, mintha ezzel is azt üzenné, hogy bizonyos dolgok nem függvényei semminek, bárkivel, bárhol megtörténhetnek. Maga a cselekmény se nevezhető túlzottan bonyolultnak: a kismackó, akit egy átlagos kisgyermek analógiájaként is értelmezhetünk, unja már, hogy iskolába kell járnia, ahol mindig mindent megmondanak neki. Úgy dönt, ő már elég bölcs és érett ahhoz, hogy önállósodjon, ezért egy nap iskolakerülésre adja a fejét. A folytatást ki lehet találni: kis hősrünk rájön, hogy gyerekfejjel még nem érdemes felnőttet játszani, és az igazi boldogság is a kis kunyhóban lakozik. Nem is

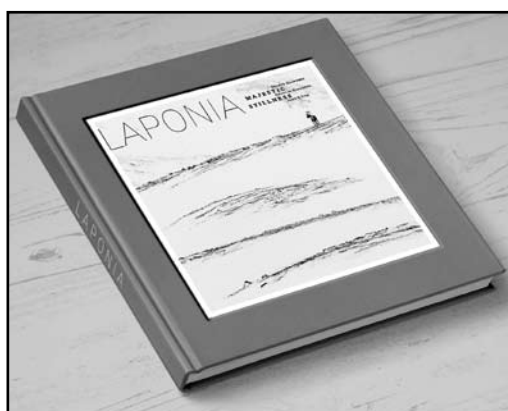
kell ennél bonyolultabb meseszöveg annak a korosztálynak, amelynek *A kismackó története – Az igazi bölcsesség* című könyv szól. A verses mese műfajának a magyar gyermekirodalomban régi hagyományait találjuk meg, újabb kori találmányként pedig egyre elterjedtebb az a meséskönyv, amelynek ugyanaz a szerzője és az illusztrátora. Ezt a vonalat követi Balázs Bernadett is, mivel a könyvecske illusztrációit is maga készítette. Finoman visszafogott színezésű, meleg árnyalatú rajzai kitűnően alkalmasak arra, hogy elringassák, gyönyörködtesék a gyerekeket, olyan mesevilágot villantva fel előttük, amelynek szívesen válnak részévé. Az egyszerű történet is nagyban könnyíti, hogy a meseolvasó-hallgató gyermekben megerősöd-

jenek bizonyos készségek, erkölcsi tanulságok és érzések. Kismackó ugyanis végigéli a kiskolát, majd a kiskamasz kor jellegzetességeit: az olthatatlan tudásszomjtól, kíváncsiságtól és érdeklődéstől kezdve a lázadásig, amikor megtagadja a felnőttektől megtanult értékrendet, majd a riasztó kalandok után boldogan tér vissza azokhoz. Mint egy fejlődésregényben, csak épp picikre hangolva.

A péceli Katica-Könyv-Műhely csapata igazán szemrevaló köntöst álmodott meg a kis könyvnek, és jó érzéssel dobta piacra az év végéhez közeledve, hiszen ilyenkor többnyire keressük a megfelelő ajándékokat. Önmagában valamely bajai szerző alkotása még nem ok az ajándékozásra, de ha valami ennyire egyben van külső és belső tartalom tekintetében, az már előrevetítheti a sikert. Balázs Bernadett a III. Béla Gimnázium magyartanáráként otthonosan mozog a történetek, mesék, versek világában, a kedves, könnyed rímek barátságosan csengenek a gyermekfülnek. Bízunk benne, hogy első könyvének lelkes fogadtatása (amelyet a könyvtárbeli bemutatón megjelent szép számú érdeklődő erősített) újabb munkára ösztönzi a fiatal alkotót, hogy esetleg más műfajokba is beleköstöljön. (*Balázs Bernadett: Kismackó története. Az igazi bölcsesség. Katica-Könyv-Műhely, Pécel, 2017. 64 oldal, ára: 1890 Ft*)

Sándor Boglárka

Laponia – fenséges csend

■ „A csend több, mint a hang hiánya, a szél, az erdők, a vizek imája, a teremtmény hangján a teremtő suttogása.” Szeptember utolsó hetében jelent meg a nemzetközileg elismert természetfotós pár, Erlend Haarberg és az érsekszanádi származású Haarberg (Bozsér) Orsolya *Laponia*

– *fenséges csend* című albuma, amelyet először Baján, az Ady Endre Városi Könyvtárban mutattak be. A szerzőpáros néhány évvel ezelőtt a *National Geographic* megbízásából járt először Laponiában. A küldetésük során a hely által keltett benyomás készítette őket arra, hogy később is visszatérjenek a vidék teljesebb felfedezésére, megismerésére céljából, és azért, hogy megörökítsék Laponia arcait. A kiküldetés és a 2016-os visszatérés 8 hónapja alatt született képekből készült album a Jokkmokk Sami Kompania AB kiadó gondozásában eddig négy nyelven jelent meg: angolul, németül, svédül és számi nyelven.

A könyv négy téma köré csoportosítva mutatja be a fotókat, amelyhez Haarberg Orsolya és a Laponia közelében élő számi író, újságíró John E. Utsi írt előszót. Ugyancsak John E. Utsi írta a bevezetőt, az egyes témák

ismertető szövegét, illetve a képekhez fűzött néhány gondolatnyi magyarázatot. Az előszóból és a bevezetőből megtudhatjuk, hogy az UNESCO a Világörökség részének nyilvánította Laponiát, amely Európa legnagyobb összefüggő érintetlen, kietlen területeként Lappföld svédországi részén található. A 9400 négyzetkilométernyi területet egy keleti, sík táj alkotja erdősegekkel és lápokkal, a nyugati része pedig hegyvidék. Négy nemzeti parkot (*Badjelánnda Nemzeti Park, Stora Sjöfallet Nemzeti Park, Muddus Nemzeti Park, Sarek Nemzeti Park*), két természetvédelmi területet (*Sjaunja Rezervátum, Stubba Rezervátum*) és a *Lájtávrré-deltát* foglalja magában.

Az őslakos számiak jelenléte az utolsó jégkorszakig vezethető vissza. A számiak szellemként, szinte eszmeként tekintenek a természettel való együttélésre, a vele való azonosulás a számi kultúra szerves része, ami alapjaiban határozza meg az ott élő emberek mindennapjait.

A tisztelet, a hála érzése kölcsönös az ember és a természet viszonyában. Ezen szellemiség eredményeként maradhatott meg Laponia a maga érintetlenségében, menedékként szolgálva az egyre inkább fenyegetett növény-és állatvilág és a harmóniára vágyó emberi lélek számára.

Az alkotópáros – a társadalommal minden kapcsolatot megszakítva – hónapokig járt az északi táj kincseinek és titkainak nyomában, erdőket, kopár hegyeket, folyókat átszelve, minden tekintetben megküzdve az ismeretlennel, a váratlan helyzetek kihívásaival és a magukra utaltsággal. Mindezek ellensúlyozásaként a táj soha meg nem tapasztalt élményben részesítette őket a páratlan látvány, a megtalált csend és az őket körülvevő állatok irántuk tanúsított bizalma által. Ilyen körülmények közepette születtek alkotásaik, amelyek Laponia jellegzetességeit és rejtett arcait tárják az olvasó és szemlélő elé.

A könyv első fejezetének képei az északi nyír- és fenyőerdőkben készültek, bemutatva az erdők színeinek, hangulatának évszakokhoz kötődő változásait és a honos madárfajok (így a *lappföldi cinege*, az *északi szajkó*, a *sarki hófajd*, a *háromujjú hőszi*), a *vörös mókus* vagy az *eurázsiai*

jávorszarvas életének egy-egy pillanatát. A vizek világának lenyűgöző jelenségeit bemutató képek tökéletesen érzékeltetik a víz tiszteletet parancsoló, életet adó és tápláló erejét. A Lájtávrré-deltáról készült felvételek felülről láttatják a víz által formált, kanyargó labirintusokat, amelyek nyaranta madárfajok százáinak adnak menedéket. A Badjelánnda Nemzeti Park vízeséséről készült képeket látva szinte hallhatóvá válik az aláhulló víztömeg robaja.

Bár Laponiában a tavasz, a nyár és az ősz összesen négy-öt hónapig tart, annál intenzívebben él a hosszú téli álmából felébredt természet. Ez a lüktetés elevenedik meg a nyári hegyvidék gleccsereit bemutató képeken, amelyeknek lassú mozgása a természeti erővel együtt évezredek óta alakítja a földfelszínt. A változatos mintázatokkal tarkított, kopár sziklák és a zuzmók által színekbe öltöztetett kövek szintén a nyár látványosságai.

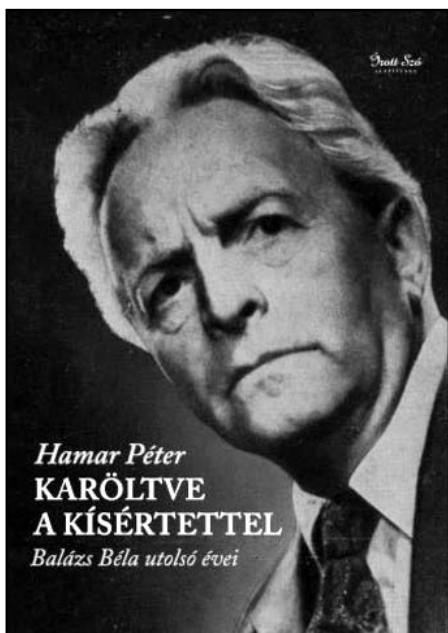
A vidék leghosszabb évszaka a tél, amely októberben köszönt be, és ápriliséig, májusig is eltart. Az év legnagyobb részében tehát a hó, a fagy, és a szelek uralják a tájat és az élővilágot. A tél zordságát és az abban rejlő szépséget megörökítő képek külön fejezetet kaptak az albumban. Az összefüggő hótakaró fedte táj, a

csillogó fehérségben megbújó *hófajd*, *hermelin*, vagy a vándorló rénszarvascsorda látványa a béke és az időtlenség érzését keltik. December végétől naponta csak néhány órára jelenik meg a nap a horizont felett, mégsem borítja sötétség a tájat. A hold, a csillagok, az északi fények a tél lámpásai. A hegláncokat, a fenyveseket megvilágító hideg fények játékaiból lenyűgöző fotók születtek. A tél szelíd arca mellett a kíméletlen, harcra hívó jellegét is megörökítették. A viharral küzdő fenyőerdő láttán érezhető a csontig hatoló fagyos szél ereje és a természeti erővel szembeni kiszolgáltatottság.

Orsolya és Erlend Haarberg minden tekintetben kivételes teljesítményt nyújtva örökítették meg és mutatták be nekünk Laponia számunkra hozzáférhetetlen szépségeit és páratlan légkörét. A kompozíciók és a megtalált pillanatok által nem csupán vizuális élményben részesülünk, hanem az atmoszféra részévé válunk. Érezhetővé válik a harmónia és hallhatóvá a fenséges csend. Képeik művészi alkotások, a lélekre hatnak. És a lélek elcsendesült ... (*Laponia-Majestic Stílness Jokkmokk Sami Kompania AB Kiadó, 2017., 168 oldal. A kötet 9500 Ft-ért megvásárolható az Ady Endre Városi Könyvtárban*)

Varga Katalin

Az író és a kísértet

■ „[...] *A kísértet* pedig következetesen járta a maga útját. Egy szép napon [...] belekarolt egy zsenitudattal rendelkező fiatalemberbe, akit történetesen Balázs Bélának hívtak, s ettől kezdve ők elválaszthatatlannak bizonyultak. Három évtizeden keresztül járták karöltve a világot, ám nézeteltérésre vagy vitára sosem

került sor közöttük. *A hiú és becsvágyó ifjú, bár nevezzük őt nyugodtan elvtársnak [...], fűvel-fával csalta az első feleségét, aztán a másodikat is, de a kísértetet soha. [...] S ahogy öregedett, hűségnyilatkozatát egyre gyakrabban ismételte.*” – olvasható a kötet mesei fordulatokkal megtűzdelt, rendhagyó előszavában, s ezekben a sorokban kicsiben mindaz a dilemma megtalálható, amiről a könyv szól. A sorokban egyúttal azonosítható a főszereplő (*Balázs Béla*) és állandó kísérője, a kommunizmus eszméje („a kísértet”), amelynek szolgálata végigkísérte életét.

Az egykori belás diák, utóbb pedagógusként és filmesztéta-irodalomtörténészként magának nevet szerző *Hamar Péter* az utóbbi másfél évtizedben – szerencsére – rendszeresen el lát bennünket izgalmas olvasnivalóval. Legutóbb ismertett novelláskötete után ezúttal visszatért a tudományos igényű kutatáshoz. Témájául olyan személy pályáját választotta, aki a szerző mindkét fontos érdeklődési területének, a magyar szépirodalomnak és filmművészetnek is fontos szereplője (lehetett volna). A tisztos polgári családból származó Balázs Béla (eredetileg *Bauer Herbert, 1884-1949*) a 20. század elején a nyugatosokkal együtt indulva (a *Holnap* c. antológiában *Adyval*,

Juhásszal és *Babits*sal együtt jelentkezett) generációja egyik legtehetségesebb tagjának számított, fiatalon több műfajban is ígéretes alkotásokkal lépett az irodalom színpadára. Aligha véletlen, hogy *A kékszakállú herceg vára* c. misztériumjátékát az Operaház *Bartók Béla* zenéjével mutatta be, első drámáját pedig a Nemzeti Színház vitte színre, de verses és prózai művei is komoly figyelmet kaptak. (Ő leginkább költőnek tekintette magát.) Csak-hogy a szépreményű és öntudatos fiatalember valamikor 1918 végén elkötelezte magát a kommunizmus eszméjével, és ez élet- és írói pályájának további részét is meghatározta: 1919-ben szerepet vállalt a Tanácsköztársaság politikai gépezetében, vöröskatonaként harcolt is, így aztán a diktatúra bukása után emigrációba (Bécs, Berlin, Moszkva) kényszerült. A kommunizmusban való hitét az sem törte meg, hogy a Szovjetunióban szemtanúja volt a „létező szocializmus” sztálini változatának (öccse és sógornője is személyi kultusz áldozata lett), sőt újabb műveinek jó része a dogmatikus sematizmus jegyében született.

Az emigráció éveiben fordult az új művészeti ág, a filmművészet felé, amelyhez kapcsolódóan akkor műfajteremtőnek számító filmesztétikai műveket írt. Sok moszkovita kommunista-

hoz hasonlóan Balázs is 1945-ben, a szovjet megszálló csapatokkal tért haza Magyarországra, és alighanem azt gondolta, hogy az épülő „új (kommunista) világban” learathatja a tehetsége alapján – szerinte – neki kijáró írói babérokat, és az új alapokra helyezett magyar filmgyártás vezető személyisége lehet. Mindkét várakozásában csalódnia kellett.

Hamar Péter könyve az író életének utolsó éveit vizsgálja bővebben, bár – már csak ekkori magatartásának megértése szándékával is – utal a korábbi életszakaszokra is. A tárgy feltárásához korabeli újságcikkeket, kritikákat, levelezéseket és más dokumentumokat hív segítségül, de olykor a művek értelmezésére is kísérletet tesz. Kiderül belőle, hogy bár Balázs Béla látszólag főszerepet kapott az 1945-49 közötti időszak magyar művészeti életében, valójában – elv- és párhúságának folyamatos bizonygatása ellenére is – igazából csak epizodista lehetett az idők szavát (és az aktuális politikai széljárást) jobban megérző elvtársai mellett.

Kapott ugyan kulturális folyóiratot (*Fényező*), *Kossuth-díjat* (1949), vezetője lett az újonnan létrehozott *Filmtudományi Intézet*-nek, valódi befolyást és hatalmat azonban nem kapott a kezébe, és azt is tapasztalnia kellett, hogy a kor filmgyártása valójában nem az ő elképzelései szerint halad. Saját filmterveiből nem lett semmi, és bár a stáblista szerint a kor egyik legnagyobb alkotása, a *Valahol Európában* a forgatókönyvét a rendező *Radányi Gézával* közösen Balázs jegyezte, a kortársak visszaemlékezése szerint ahhoz semmi köze nem volt. (Ha hihetünk a szakmai berkekben elterjedt pletykáknak, akkor az író neve csak azért szerepel a forgatókönyv szerzőjeként, mert ennek jogdíjából juthatott hozzá súlyos beteg felesége számára Svájc-ból beszerezhető gyógyszerhez – tehát voltaképpen Radányi szívességet tett neki ezzel. Mások szerint a kommunista Balázs bevonása az alkotók közé „védelmet” jelentett a párt irányából várható támadások ellen.) Nem dicsőségebb a szerepe az időszak másik kultuszfilmjének (*Bán Frigyes: Talpalatnyi föld*) megszületésében sem: Balázs a rendező munkájában afféle „ideológiai eltévelyedést” látott, és még a kész filmet is alapjaiban átdolgoztatta volna – de sem az alkotók, sem a kultúra magasabb szintű irányítói nem hallgattak rá. (Elmarasztaló recenzióját már a filmbemutató előtt megjelentették a Szabad Népben.)

A világháború után irodalmi munkásságát sem kísérte sok siker. Ekkor jelenhetett meg magyarul az emigrációban, 1935-ben írt, sokak által csak „vörös giccsnek” tekintett ifjúsági regénye (*Karcsi kalandjai*), valamint az *Álmodó ifjúság* c. önéletrajzi regé-

nye. Az 1946-ban megjelent memoárregény alighanem nagyrészt korábban keletkezett szövegeket tartalmaz, és ez azért érdekes, mert – főleg a kora ifjúságára vonatkozó részekben – Balázs olykor képes volt mellőzni az ideológiai szempontokat. Igaz, már-már szégyenkezve mesél ifjú korának löcsei, majd szegedi polgári miliójáról, és állításainak egy részéről tudható, hogy azok nem pontosak. Sajnos a mű épp ott ér véget, ahol választ kaphatnánk a kötet elején feltett kérdésre: vajon mi volt az a mozzanat, amely a fiatalembert véglegesen a kommunista kísértet karjaiba lökte?

Az író 5 színdarabot írt a Szovjetunióban (utóbb mindet bemutatták itthon is), amelyek között sokféle (aktuális, történelmi, ideologikus) témájú akad, de sikert egyik sem aratott. (A már itthon írt *A fű újra feláll* c. drámáját soha nem játszották.) A sikertelenségben a túlerőltetett ideologikus tartalom és a darabok hiányosságai mellett az időzítés is szerepet játszhatott: a szerb partizánokat dicsőítő *Boszorkánytánc* eleve politikai céllal készült, csak hogy a délvidéki magyar népiertásban bűnös titóistákat nem volt könnyű hitelesen jó színben feltüntetni, 1948 után pedig a Jugoszláviával megromló viszony miatt esélye sem lehetett az elismerésre. (Más kérdés, hogy még így is ezt a darabját játszották a legtöbbször, és Balázs nem átalított a műveit ért szigorú kritikák miatt a pártvezetéshez fordulni.)

Különösen érdekes a *Czinka Panna balladája* c. színművének a sorsa és értékelése. Az 1948. március 15-én (!) bemutatott darab zenéjét maga *Kodály Zoltán*, Balázs egykori kollégiumi szobatársa szerezte, de a teljes bukástól ez sem mentette meg. Miután a meghívott pártvezetők – *Rákosi Mátyással* az élen – jókora késéssel érkeztek meg az Operaházba, a dráma harmadik felvonását egyszerűen kihagyták az előadásból, majd a műről a Szabad Nép felelős szerkesztője írt megsemmisítő kritikát. A Rákóczi-szabadságharc idején játszódó darabot ezt követően levették a műsorból. De a könyv szerzője szerint nem is ezért érdekes az egyébként joggal „mozgalmi szektariánus szemléletű”, s ennek jegyében a történelmi tényeket erősen szabadon kezelő mű sorsa, hanem azért, mert egyes vélemények szerint az árulóvá lett *Ocskay* brigadéros alakjában az író önmagát rajzolta meg. Ha ez igaz, akkor a darab fel fogható egy büntudatos ember gyónásaként, aki belátta szörnyű tévedéseit, önmagával és a művészettel szemben elkövetett, jövötehetetlen bűneit. Ám ebben a korszakban mindezt csak ilyen allegorikus formában lehetett kimondani. Hogy Balázs Béla valóban meghasonlott-e önmagában vagy a kom-

munizmusban, arra semmi bizonyító erejű dokumentum nincs, így aztán máig is vita tárgya lehet, hogy e darab az életmű mélypontja vagy a kimondhatatlant kimondani próbáló kései remekmű volt-e.

Hamar Péter könyvéből mindenesetre kiderül, hogy Balázs Béla élete végére csalódott, meghasonlott művész lett, akinek utolsó műve (*Emberek a határon*) szerencsétlen témaválasztása, szájbarágós internacionalista-osztályharcos szemlélete és nyilvánvaló tévedései miatt teljesen visszhangtalan maradt. Csak találgatni lehet, hol találta volna 1953 vagy 1956 az író: a rendszerben csalódva önkritikát gyakorló írók-költők (pl. *Zelk Zoltán*, *Benjamin László*, *Méray Tibor*) vagy a rendszert változatlan szenvedéllyel dicsőítő oldalon? Érveket az életmű alapján mindkettőre lehetne találni, de az író még azelőtt meghalt, hogy láta volna a Rákosi-diktatúrát kiteljesedni. Mindenesetre már azelőtt mellőzni kezdték, hogy nyíltan szembefordult volna a zsarnoki rendszerrel. Igaz, a könyv nem fest túlzottan szimpatikus képet az íróról sem: öntudatossága olykor az önteltséggel határos, az ideológiának való állandó megfelelési kényszere pedig sokszor a tehetségéhez nem méltó művek megírására sarkallta. A formálódó rendszernek azonban – úgy tűnik – ennek ellenére sem volt igazán szüksége rá. Jellemző, hogy bár a Kerepesi temető Munkásmozgalmi Pantheonjába temették, a gyászszertartáson egyetlen magas pártvezető sem volt jelen, a róla szóló Szabad Nép-nekrológót pedig az általa nem sokra becsült *Keszi Imrével* írtatták meg. Egyesek szerint „a kor izgatta halálra”, és hirtelen öregedett meg, de hogy ennek a rendszerrel való meghasonlása vagy a sikertelenség, el nem ismertség vagy épp a valódi befolyás (hatalom) hiánya volt az oka, lehetetlen megmondani.

Alakja körül talán ezek miatt is sok a rejtély és bizonytalanság, és életművének objektív értékelése is várat még magára. Ezt ez a könyv sem vállalja fel, csak felvet olyan kérdéseket, amelyeket a majdani monográfusoknak a jövőben tisztázniuk kellene. A 186 oldalas kötet nemcsak a Balázs Béla alkotói pályája iránt érdeklődők számára lehet érdekes (valószínűleg eleve nincsenek sokan ilyenek, annyira eltűnt a köztudatból), hanem azoknak is, akik a formálódó diktatúra művészeti életére, annak belső viszonyaira vagy éppen lélektanára kíváncsiak, mert általában is jellemző korszakped ad a magyar történelem egy sötét korszakáról, és mindezt olvasmányos stílusban teszi. (*Hamar Péter: Karöltve a kísértettel. Balázs Béla utolsó évei. Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2017. Ára: 1800 Ft*)

Mayer János

Védendő védtelenek: a fenyőpinty

■ A november végi, december eleji reggeli ködben kis túlzással néha még az orrunkig sem látunk, az egyre hidegebben fújó szeleknek is köszönhetően a fák elvesztik utolsó leveleiket, az első fagyok pedig mindenki tudtára adják: elérkeztünk a tél kapujához. A népi időjósítás szerint *ha Katalin kopog, a karácsony locsog*, és fordítva. Azaz, a Katalin-napi fagyot esős karácsony követi, viszont enyhe Katalin után hideg karácsonyra számíthatunk. Ebben az évszakban figyelhető meg vidékünkön az Eurázsia északi részén fekvő költőterületeiről Európa középső és déli területeire vonuló – a Kárpát-medencébe jellemzően októberben érkező és áprilismárciusig tartózkodó –, sorozatunk mostani folytatásában bemutatandó *fenyőpinty* (*Fringilla montifringilla*), amely esetenként más fajokkal nagy csapatokba verődik össze, továbbá bőséges bükk- és lucfenyőmag termései években mondhatni inváziószerűen jelenik meg Magyarországon. Ilyen alkalomról olvashatunk *Chernel István* könyvében, aki a Magyar Hírmondó egyik 1794-es cikkének részletét idézte: „*Kassa, Bojtmashavanak 7. napján. A mult februariusi közepe fele elkezdven, csaknem egész vegeig, majd minden napon lattatott altal kelni, Isten tudja honnan, varosunk felett az apro madaraknak szamlalhatatlan sokasaga ...Homalyossagot vetett a nagy sűrűség, vala mint a saskak tomott tabora. Bamult s iszonyodott az ember e szokatlan s csak veget nem erő koltozesen. Ki győzne leirni, kinek-kinek ez alkalmatossaggal tett iteletet, jovendoleset...*” (*Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Budapest, 1899. IV. kötet, 595. o.*). Ugyanitt a közlés megadta, hogy a madarak nikoviczokok vagy klikoviczokok voltak, ami Chernel szerint a fenyőpinty „*tőtba és németbe is átment neve.*” A madár

további elnevezései talán leginkább élőhelyi és előfordulási sajátosságaival hozhatók összefüggésbe: „*fenyőpinty, téli pinty, hegyi pinty*” (*Gozmány László: Európa állatvilága – Hétnyelvű névszótár. I. kötet, Budapest, 1979. 439. o.*).

A pintyfélék (*Fringillidae*) családjába tartozó és 14-16 centiméter testhosszúságot elérő fenyőpinty valamennyi tollruhájában megkülönböztethető családjának többi tagjától. Nyáron a hímek feje, tarkója és válla kékesfekete, melle narancsvörös, csőre fekete, míg télen az új tollak szegélyeikkel részben elfedik az említett sötét részeket, és kissé deres megjelenést kölcsönöznek a madárnak, ilyenkor a sárga csőr hegye sötét. A tojók fejének teteje és háta szürkésbarna, a fej oldala és tarkója világosabb, szürkésfehér, a sötét hegyű csőr sárga, a mell sárgás. Télen a két nem leginkább a fejjel alapján különböztethető meg: a hímeknél ilyenkor is alapvetően sötét, míg a tojókénál jóval világosabb. A faj farka keskeny, a vége bemetszett.

A fenyőpintyek alapvetően magvakkal és bogyókkal táplálkoznak. Különösen kedvelik a bükk és a fenyő magjait, de éppúgy felszedik a terményszállító teherautókból az útra szóródott szemeket, mint a téli madáretetőből a napraforgó termését. Emellett meg kell jegyezni, hogy költéskor, fiókanevelés idején elsősorban rovarokat fogyasztanak.

Az évente egyszer költő faj fészkelő helyül a ligetes állományú fenyő- és nyírerdőket, a szibériai folyók part menti fűzeseit választja. A tojó által épített 1,5-6 méter magasságban elhelyezkedő 10-12 centiméter átmérőjű, vékony ágakból és mohából készült, tollakkal és szőrökkel vastagon bélelt fészkek közvetlenül a fa törzse mellett, ritkán bozótban található. A fészkelés május végére-közepére jellemzően 5-7 tojással válik teljessé, amelyeken csak a tojó kotlik, közben a párja eteti. A 2 hét múltán előbújó fiókokat mindkét szülő gondozza, az utódok nagyjából 1,5 hét után válnak röpképesé.

A faj jellegzetes téli tollazata alapján jól felismerhető

Mint említettük, a fenyőpinty Európa és Ázsia északi területeinek erdőiben költ, majd délre vonul. Hazánkban telente vendéggént jelenik meg, mellettük jelentős az átvonulók száma is. A faj Kalocsa Béla adatai szerint Baján és környékén rendszeres téli madár (*A Gemenci Tájvédelmi Körzetben és közvetlen környezetében 1977 és 1994 között előfordult madarak listája. Ártér. Bajai kulturális szemle. 1995. 1-2. szám, 158. o.*).

Az 1901 óta védett fenyőpinty természetvédelmi eszmei értéke a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. (IX. 28.) számú rendelete szerint 25 000 Ft.

Nebojszki László

Táplálkozó fenyőpinty portréja (Schneider Viktor felvétele)

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számalszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusútkai javításának jogát fenntartja!